

TKDK Desteklerinin Bölgesel Kalkınmaya ve Firma Büyüme Performansına Etkisi: Isparta Örneği¹

The Effect of ARDSI Supports on Regional Development and Firm Growth Performance: Isparta Sample

Gökhan Özkul², Ahmet Ali Bozkurt³

Öz

Kırsal alanlar, yeni kırsal paradigma ile birlikte yerele özgü kaynakları harekete geçirmek suretiyle bölgesel kalkınmanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Kırsal alanların özellikle tarım sektörü ile varlıklarını idame ettirmeleri, bölgesel kalkınma politikalarının bu bölgelerde tarım sektörü aracılığıyla uygulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de de bölgesel kalkınmada tarım sektörünün etkili bir araç olarak kullanılabilmesi için sermaye yetersizliği yüzünden gerçekleştirilmesi mümkün olmayan projelerin TKDK IPARD destekleriyle hayata geçirilmesini kapsayan programlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada Isparta’da IPARD I programından faydalanan firmaların bölge ekonomisine sağlamış olduğu katkı ile desteklerin yararlanıcı firmaların büyüme performanslarına etkisi betimleyici istatistikler, ki-kare testi ve logit analizi ile incelenmiştir. 109 firmadan elde edilen anket bulgularına göre firmaların destek öncesine göre istihdam sayılarının ortalama olarak iki kat arttığı, yıllık cirolarının %20 arttığı, destek alan firmaların yaklaşık %80’inin firma büyüme performansının (satış hacmi, nakit akışı, kar marjı, istihdam seviyesi, yatırımları, tanınırlığı ve sektördeki konumunu kapsayacak şekilde) arttığı ve destek alınan tedbir türü ile yatırımlar dışındaki firma büyüme performansı ölçütleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Destek alan firmaların büyüme performanslarında ise eğitim, işletme türü, aile işletmesi, hibe miktarı, beceri gelişimi ve yenilikçilik ile tarım sektörüne katkı değişkenlerinin anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Kırsal Kalkınma, Firma Büyüme Performansı, TKDK Destekleri, IPARD Programı.

Abstract

Rural areas have become a significant factor of regional development by actuating local resources together with the new rural paradigm. The survival of rural areas, especially with agriculture has led to the implementation of regional development policies in these regions through the agricultural sector. In this respect, programs are started to be applied that include projects which can not be implemented due to insufficient fund by covering the implementation of ARDSI and IPARD supports to use agricultural sector as an effective tool of regional development. In this study, the contribution of the firms benefiting from IPARD I program in Isparta to the regional economy and the effect of the support to the growth performance of the beneficiary firms was examined with descriptive statistics, chi-square test and logit analysis. According to the survey findings obtained from 109 firms, the average number of employment of the firms increased twice, the annual turnover increased by 20%, and the growth performance (sales volume, cash flow, profit margin, employment level, investments, recognition and including position in the sector) of approximately 80% of the firms receiving support and it is concluded that there is no significant relationship between the type of measures that are supported and the firm growth performance criteria other than investments. On the other hand, it was found that the variables of education, type of business, family business, grant amount, skill development and innovation, and contribution to agriculture sector had a significant effect on the growth performances of the supported firms.

Keywords: Regional Development, Rural Development, Firm Growth Performance, ARDSI Supports, IPARD Program.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L25, O10, O18, R10

Submitted: 21 / 11 / 2019

Accepted: 13 / 10 / 2020

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL danışmanlığında Ahmet Ali BOZKURT tarafından hazırlanan “Bölgesel Kalkınmada Tarımın Rolü: TKDK Destekleri Üzerine Isparta’da Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, gokhanozkul@sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7545-8292

³ Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, ahalbo33@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9166-5216

Giriş

Birçok bilim adamı hem politika hem de uygulamada yavaş ama ısrarla ortaya çıkan yeni kırsal kalkınma modeliyle başa çıkmanın zor olduğunu düşünmektedir. Bir zamanlar politikaya, uygulamaya ve teoriye egemen olan modernleşme paradigması, yeni bir kırsal kalkınma paradigması ile yer değiştirmektedir (van der Ploeg vd, 2000: 391). OECD (2006: 19), kırsal kalkınma süreçlerinin doğası, dinamikleri ve heterojenliğine ilişkin uygulamada ortaya çıkarılanları açıklamada mevcut teorik çerçevelerin yetersiz olduğunu ortaya koyarak kırsal kalkınmada yeni bir araştırma gündemine ihtiyaç duyulduğunu öne sürmüştür (van der Ploeg vd, 2008: 1). Bu doğrultuda OECD bölgesel politikalarda kırsal kalkınma için yer odaklı politikaların anahtar faktör olduğunu belirterek, işlevsel bir yöntemle kırsal alanlarda kaynakların değerlendirilmesi ve şekillendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Karakayacı, 2018: 44).

OECD (2006) tarafından ortaya konulan yeni kırsal paradigma ile birlikte bir alanın en verimli faaliyetlerini geliştirmek için stratejik yatırımlar ve yeni rekabet avantajları ortaya koyan yerel özelliklere odaklanmaya başlanmıştır (Ward ve Brown, 2009: 1239). Bu bakış açısı, kırsalın geleneksel problemlerini ortadan kaldırarak sadece tarımsal üretime dayalı bir ekonomik yapıdan; kırsal turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi gibi sektörleri de öne çıkararak kırsal ekonomileri çeşitlendiren yeni ekonomik yapının oluşmasını sağlamıştır. Böylelikle başta tarımsal üretime dayalı kırsal alanlar, sonrasında ekonomik faaliyetleri çeşitlenen, uluslararası ticari ilişkiler kuran, ağ odaklı işbirliklerin yapıldığı rekabetçi alanlar haline gelmiştir. Güçlü ve rekabetçi ekonomik yapı kırsal alanları sadece bölge içerisinde farklılaştırmamış; uluslararası düzeyde de ticari kuruluşların, birliklerin, derneklerin ilgi odağına oturtmuştur. Bir diğer ifadeyle ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilik ulusal, bölgesel, yerel hükümetler ile diğer yerel paydaşları da kapsayan kolektif bir yönetim süreci yaratarak, kırsal alanları bölgesel kalkınma sürecinde yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerin etkileşim noktası haline getirmiştir (OECD, 2006: 14-16; Yenigül, 2017: 18; Karakayacı, 2018: 44). Dolayısıyla kırsal alanlar, doğal üretim kaynaklarının kullanıldığı, yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu, geleneklere dayalı yaşam biçimlerinin hâkim olduğu, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin yavaş olduğu mekânlar olarak bölgesel kalkınmayı tetikleyecek potansiyele sahip değilken, yeni kırsal paradigma ile birlikte yerel değerlerin kullanımı ve kullanılmayan kaynakları tetikleyecek yerele özgü unsurların değerlendirilmesi ile birlikte bölgesel kalkınma sürecinde oldukça önemli hale gelmiştir (Karakayacı, 2018: 44).

Değişen uygulamalar, politikalar ve teoriler kavşağında Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarına da ayrı bir boyut kazandırmıştır (Aslan vd., 2016: 233; Yontar ve Söztutar, 2018: 43). AB'ye katılım öncesi dönemde, AB'ye katılım müzakerelerinin 11 no'lu Tarım ve Kırsal Kalkınma faslı ile ortak tarım politikası ile kırsal kalkınma politikasına uyum sağlanması ve uyumlaştırılan mevzuatın uygulanması için bir IPARD Ajansı olarak 18 Mayıs 2007 tarih ve 5648 Sayılı kanun ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur (TKDK, 2017: 6).

TKDK günümüzde yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanmasını sağlamak suretiyle sürdürülebilir kalkınmaya önemli katkılar vermektedir. TKDK'nın kırsal kalkınma sürecinde yaptığı katkılar 2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I ve 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD II programları çerçevesinde şekillenmektedir. Günümüzde IPARD I programı sona ermiş olup, IPARD II programı kapsamındaki desteklemeler devam etmektedir (TKDK, 2017: vi). Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Isparta ilinde TKDK desteklerinin bölgesel kalkınmaya ve firma büyüme performansına etkisini IPARD I programı çerçevesinde incelemektir. Çalışmada özellikle Isparta ilinin seçilmesinin nedeni Isparta ilinin ekonomisi tarıma dayalı bir il olmasıdır. Yine çalışmada IPARD I programının ele alınmasının temel nedeni ise 2013 yılında sona ermesi dolayısıyla yaratmış olduğu sonuçların net bir şekilde değerlendirme imkanının olmasıdır.

Çalışmada mevcut amaç doğrultusunda anket yöntemi tercih edilmiş ve elde edilen anket verileri betimleyici istatistikler, ki-kare testi ve lojistik analizi yardımıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle bölgesel kalkınmada kırsal alanların yeri ele alınmıştır. Ardından TKDK desteklerine ilişkin yapılmış olan ampirik çalışmaların incelendiği literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra ise TKDK IPARD I desteklerine ilişkin Isparta ilinde yapılan araştırmanın bulgularına değinilmiştir. Çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle son bulmuştur.

1. Bölgesel Kalkınmada Kırsal Alanların Yeri: TKDK Örneği

Kalkınma kavramı, kullanıldığı tarihsel döneme göre içeriği farklılık gösterse de çoğunlukla ilerlemeyi ve ortak faydayı ifade etmektedir. Ülkeler kalkınma politikaları ile ekonomik büyümenin sağlanması, refahın artırılması, modern değerlere sahip bir toplum yapısının inşası gibi temel hedeflere ulaşmak için çabalamaktadır (Buyruk, 2016: 113). Bununla birlikte günümüzde bölgelerarasındaki dengesizliklerin hızla artması ile kalkınma kavramı dönüşüm yaşamaya başlamış ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgesel kalkınmaya olan ilgi artmıştır (Çelikkaya, 2015: 50).

Ülkeler kendine özgü ekonomik yapısı ve gelişme şartları olan, bir araya gelmiş çeşitli bölgelerden oluşmaktadır. Bu bölgeler arasında ekonomik, fiziki ve sosyal açılardan büyük farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Ülkelerin nihai amaçlarından biri ise bu farklılıkları ortadan kaldırmaktır. Çünkü bu farklılıkların giderilmesi ülke ekonomisi açısından kaynakların iktisadi faaliyetlerde daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi suretiyle ekonomik kalkınma hızının yükselmesine

yardımcı olacaktır (Tekin, 2011: 38). Bu anlamda bölgesel kalkınma, ülkede yer alan tüm bölgelerin, diğer bölgeler ve dünya ile iletişim kurarak oluşturulan bölge vizyonu temelinde, katılımçılık ve sürdürülebilirlik ilkelerini temel alan ve entelektüel sermayeyi geliştirmek, ekonomik ve toplumsal potansiyeli harekete geçirmek suretiyle bölgesel refah düzeyinde artışı hedefleyen çalışmalar bütünüdür (İldırar, 2004: 15-16; Işık ve Kılınc, 2011: 13). Günümüzde bölgesel kalkınma, bölge kaynaklarının daha iyi yönetimi ile iktisadi faaliyetlerdeki rekabet gücünün artırılmasında da önemli katkılar sunmaktadır. Oluşan bu rekabet gücü ise yaşam kalitesini arttıracak biçimde bölgeleri yatırımcılar, işgücü ve firmalar açısından cazibe merkezi haline getirmektedir (Kara, 2008: 14).

Bölgesel kalkınma çalışmaları, inovasyon ve büyümede itici güçler olarak kentsel merkezlere odaklanma eğiliminde olup, çevredeki kırsal alanlar pasif ve artık bir rol oynamaktadır (Ward ve Brown, 2009: 1238). Bununla birlikte kırsal alanların bölgesel kalkınmadaki yeri hakkında literatürde birçok tartışma söz konusudur. Bu tartışmaların çoğunda kırsal alanlarla ilişkilendirilen özelliklerin çoğu kentlere muhalif olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kırsal kesimin popüler kavramları modernizmden ziyade gelenek, sanayiden ziyade tarım, kültürden ziyade doğa, dinamizm ve yenilikten ziyade değişmezliktir. Bölgesel kalkınmada kırsal alanlar, bölgelerin rekabetçi güçlerine aktif katkı yapmaktan ziyade, genellikle kentsel güdümlü büyüme süreçlerinin pasif alıcıları olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, ulusal nüfus genellikle kırsal kesimdeki halklara ve topluluklara halkın desteğini haklı kılan güçlü kırsal yanlısı ve kentsel karşıtı sosyal değerlere sahiptir (Ward ve Brown, 2009: 1239-1240).

Kırsal alanlar, insanın ve yaşayan doğanın devam eden karşılaşması, etkileşimi ve karşılıklı dönüşümünün bulunduğu yerdir. Bu karşılaşma, mekansal ve geçici olarak sınırlanan çok çeşitli farklı uygulamalarla gerçekleşmektedir. Tarım, ormancılık, balıkçılık, avcılık, kırsal turizm, kırsal sporlar ve kırsal kesimde yaşama bunlara dahildir (Marsden ve Ploeg, 2008: 2-3). Son yıllarda insan ve yaşayan doğanın ortak evrimi içinde büyük değişiklikler olmuştur. Kırsal ekonomiyi oluşturan uygulamaların bileşimi çarpıcı biçimde değişmiştir. Tarım birçok alanda azalan bir faaliyet olsa da (en azından kantitatif olarak) kırsal turizm, kırsal konut ve kırsal sporlar birçok yerde bölgesel kırsal ekonominin önemli yeni unsurları haline gelmiştir. Bu, kırsal kesimin üretim yeri olmaktan, tüketim yeri olmaya doğru değiştiğini göstermektedir (Marsden ve Ploeg, 2008: 3-4). Bu bağlamda kırsal kalkınma, kırsal alanı bir bütün olarak toplum için daha çekici, daha erişilebilir, daha değerli ve daha faydalı hale getirerek (kırsalda yaşayanlar da dahil olmak üzere) kırsal alanı daha geniş bir toplum içinde yeniden konumlandırmayı amaçlamaktadır. Bir diğer ifadeyle kırsal kalkınma bölgesel kalkınmanın itici gücü durumundadır (Marsden ve Ploeg, 2008: 3).

Kırsal kalkınma tarım sektörünü öne çıkaran bir alandır (Aslan vd., 2016: 233). Bu bağlamda 1950'li yıllardan beri bölgesel kalkınmanın tarım kanadı ekonomistlerin hep odağında olmuş ve günümüze kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bununla birlikte 1950'li yıllarda kalkınma modelleri ve planlama alanında yapılan çalışmalarda tarıma gereken ilgi yeterince gösterilmemiştir. Diğer sektörler göre daha geri planda kalmış ve sanayi sektörünü beslemesi gerektiği düşünülen bir alan olarak değerlendirilmiştir. 1960'lardan sonra ise tarımın sadece sanayiye besleyen bir alan olduğu hatasından vazgeçilerek tarım ve sanayinin birbirini desteklemesi gerektiği farkına varılmıştır (Öğüt, 1993: 19-21). Dolayısıyla bölgesel kalkınmanın sağlanmasında tarım oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklı ve önem derecesi yüksek bir sektördür. Bu yüzden tarım, bütün ülkelerde stratejik bir öneme sahip olmakla beraber ülkelerin kendine has ekonomik yapısına göre belirlenen bir tarım politikası ile ülkenin olanakları dâhilinde desteklenen bir sektördür. Dış etkenlere maruz kalma açısından diğer sektörler göre daha hassas olmakla beraber verimliliğin değişmesi ise birçok değişken tarafından tetiklenebilmektedir. Bu alanda uygulanan/uygulanacak olan politikaların temel amacı var olan kaynakların verimli kullanılmasına yönelik olarak ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır. (Olhan, 2012: 145-152). Tarım sektörünün gerek ekonomi ve gerekse kırsal alanlardaki önemi bölgesel kalkınmada oldukça stratejik bir konumda yer almasına neden olmaktadır. Gıda güvenliği, sanayi için gereken hammadde temini, tarımsal faaliyetler alanında sağlanan istihdam, gelir dağılımı ile ilgili kaygılar ve nüfusun beslenmesi için yeterli gıda erişimi gibi konular tarımı stratejik hale getiren faktörlerin başında gelmektedir (Acar, 2008: 161-163; UİB, 2017: 44).

Tarımsal üretim konusunda yoğun teknoloji kullanımı ve verimlilik ülkeler açısından büyük bir önem arz etmektedir. Düşük teknoloji kullanımı, verimlilik esasının göz ardı edilmesi bölgesel kalkınma politikaları ile aşılmaya çalışılmaktadır. Tarım sektörüne gereken önemi vermeyen ülkeler ilerde tarım sektörü ile bağlantılı olan birçok farklı sektörde dışa bağımlı hale gelmekle beraber ülke içinde de sürdürülebilir gıda noktasında birçok problemle karşı karşıya kalacaklardır (Tuna, 1989: 346-349).

Teknolojik gelişmeler ışığında günümüz dijital çağında bilgi, en değerli üretim faktörü haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm tarım sektörünü de etkileyerek tarımda modernleşme ve mekanizasyon seviyesinin artması yoluyla verimlilikte büyük artışları beraberinde getirmiştir. Özellikle artan nüfusa bağlı olarak oluşan talep karşısında tarımsal üretimde gelişme hızını ve verimi artırmak için tarımda teknoloji vazgeçilmez bir araç durumuna gelmiştir (Ercan vd., 2019: 259). Bu yüzden de

tarımsal kalkınma yoluyla kırsal gelişmeyi ve bölgesel kalkınmayı mümkün kılmının yolu tarımda teknolojik yenilikleri geliştirmek, takip etmek ve yeni teknikleri kullanmaktan geçmektedir.

Türkiye’de tarımın ve kırsal kesimin bölgesel kalkınmadaki rolü AB’ye katılım müzakereleri ile birlikte ayrı bir boyut kazanmıştır (Bahtiyar, 2014: 307; Gülçubuk vd., 2010: 7; TKDK, 2017: 6). Bu bağlamda Türkiye ile AB arasındaki uyum çalışmaları çerçevesinde 3 Ekim 2005’de tarım ve kırsal kalkınma başlığı müzakere konusu olmaya başlamıştır (Yontar ve Söztutar, 2018: 50). Bunun neticesinde 18 Mayıs 2007 tarih ve 5648 Sayılı kanun ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) bir IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni) Ajansı olarak kurulmuştur (TKDK, 2017: 6).

TKDK’nın kuruluş amacı, ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının yürütücüsü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu amaç doğrultusunda TKDK, AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programlarının yetkili kurumudur (TKDK, 2017: 1-6).

TKDK tarafından uygulanan IPARD programın temel amacı ise; AB ortak tarım politikasıyla ilgili müktesebatın hazırlanmasına ve aday ülkelerdeki tarım sektörü ile kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde uyumu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Bu çerçevede desteklenecek tedbirlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam alanlarının oluşturulmasıdır (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011: 162; TKDK, 2015: 23; Aslan vd., 2016: 240). Programda TKDK’nın temel olarak iki görevi vardır. Bunlardan birincisi uygulama ikincisi ise ödemedir. Adaylık döneminde bu fonksiyonları yerine getirecek olan TKDK’nın, adaylık süreci içinde yeterli deneyimi elde ederek üyelik sonrasında AB ortak tarım politikası çerçevesindeki kırsal kalkınma için Avrupa “Ödeme Ajansı” olarak çalıştırılması düşünülmektedir (Dağlıoğlu, 2008: 56-58).

TKDK destekleri kapsamında 5 farklı tedbir kodu başlığı altında destekler verilmektedir. Bu bağlamda 101 tedbir koduyla tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlara, 103 tedbir koduyla tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlara, 201 tedbir koduyla tarım, çevre, iklim ve organik tarım tedbirine, 202 tedbir koduyla LEADER yaklaşımı - yerel kalkınma stratejilerinin uygulanmasına ve 302 tedbir koduyla çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirmeye destek sağlanmaktadır (TKDK, 2019).

IPARD programı çerçevesinde TKDK destekleri coğrafi odaklanma ile belirlenen 42 ilde uygulanmaktadır (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011: 161; Aslan vd., 2016: 245). Bu illerin seçiminde illerin GSYH değerlerinin Türkiye ortalamasının %75’inin altında olması, kırdan kente vermiş olduğu ya da iller arasındaki göç oranları ve illerin tarım sektörü ile kırsal alanlarının potansiyelleri açısından zayıf ve güçlü olduğu özellikler dikkate alınmıştır (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011: 167-170; Yontar ve Söztutar, 2018: 54-55).

IPARD programları temelinde, Türkiye’ye tahsis edilen fonlar IPARD I (2007-2013) ve IPARD II (2014-2020) şeklinde iki dönemde TKDK sorumluluğunda kullanılmaktadır (TKDK, 2017: 1). 2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I programının uygulaması sona ermiş olup, program çerçevesinde bu dönemde süt üreten tarımsal işletmeler, et üreten tarımsal işletmeler, kırmızı ve kanatlı eti kesimhaneleri, et, süt ve meyve sebze işleme paketleme işletmeleri, balık işleme paketleme işletmeleri, arıcılık, tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, otel, halı saha, yerel ürünler, kültür balıkçılığı alanlarında proje hazırlayıp sunan başvuru sahiplerine hibeler verilmiştir. Yatırımların hibe oranı %50 ile %65 arasında değişmektedir. Toplam hibe tutarının %75’i AB, %25’i ise Türkiye tarafından karşılanmıştır. AB ile Türkiye arasında gerçekleşen anlaşmalar vasıtasıyla projeleri kabul edilen yatırımcılar KDV’den de muaf tutulmuştur. Yine IPARD I programı kapsamında bazı yatırımların gerçekleştirilebilmesi için kırsal alan şartı koşulmuştur (IPARD, 2017; Aslan vd., 2016: 246).

TKDK, IPARD I Programı kapsamında 15 çağrı ilanı gerçekleştirmiş olup; bu çağrılarının sonucunda toplam 10.693 yatırımcı ile sözleşme imzalanmıştır. Yaklaşık 6,7 milyar TL’yi bulan yatırım kapsamında, TKDK tarafından yatırımcılara 3,15 milyar TL hibe ödenmiştir. Bu yatırımlar kapsamında, yaklaşık 57 bin kişiye istihdam sağlanmıştır. Faydalanıcılara IPARD yatırımlarının muaf tutulduğu vergiler sayesinde 1 milyar 181 milyon TL kadar dolaylı bir katkı daha sağlanmıştır. Ayrıca IPARD fonları ile desteklenen 3 işletme 48 ayrı ülkeye yaklaşık 179 milyon TL değerinde ihracat gerçekleştirmiştir (TKDK, 2017: 14). IPARD I programında gençlere ve kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılık neticesinde; toplam yatırımların yaklaşık %43’ü 40 yaş altı genç yatırımcılar (4.572 yatırımcı) tarafından, yaklaşık %10’u ise kadın girişimciler (1.055 kadın girişimci) tarafından hayata geçirilmiştir. Sonuç olarak ülkemize IPARD kapsamında tahsis edilen 1,052 milyar avruluk fonun 1,047 milyar avrosu hibe olarak yatırımcılarla buluşturulmuş ve fon kullanım oranı %99,52 olarak gerçekleşmiştir (TKDK, 2017: 15).

TKDK, IPARD I programının sona ermesinden sonra, 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD II programını uygulamaya başlamıştır. IPARD II programı ile IPARD I programındaki sektörler ek olarak kırsal alanlarda yerel eylem girişimleri ve çevre dostu tedbirler de desteklenmektedir. IPARD I programında yer almayan manda sütü, kaz, yumurta tavukçuluğu, mantar ve misel, makine parkları ve yenilenebilir enerji yatırımları IPARD II programı kapsamına alınmıştır. Ayrıca IPARD II programının kırsal altyapı yatırımları tedbiri kapsamında ilk defa kamu tüzel kişileri de başvuru sahibi listesine dahil

edilmiştir. IPARD II Programı dâhilinde 801 milyon avro AB katkısı ile 244 milyon avro Türkiye Cumhuriyeti katkısı olmak üzere toplam 1 milyar 45 milyon avro hibe kullanılacaktır (TKDK, 2017: 16).

IPARD programı çerçevesinde desteklerden faydalanan 42 ilden biri bu çalışmada ele alınan Isparta ildir. Isparta ili ekonomisi tarıma dayalı olan özellikle de meyveciliğin öne çıktığı bir bölgedir. Ülkemizde çok büyük bir oranla başı çeken gül üreticiliği yanında hububat, baklagiller ve endüstri bitkileri üretimi de Isparta tarımında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun dışında Isparta ili; büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı ile tatlı su balıkçılığının yapıldığı önemli merkezlerden biri durumundadır. Tüm bu tarımsal faaliyetleri içinde barındırmasından dolayı ilde tarım sektöründe faaliyet gösteren kişi sayısı da oldukça yüksektir (BAKA, 2020: 2-6). Bu bağlamda 2018 yılı TÜİK (2020) verilerine göre tarım sektörü ilde yaratılan toplam 15.284.266 bin TL'lik bölgesel GSYH'ya yaklaşık olarak 2.253.817 bin TL'lik bir katkı sağlamaktadır. IPARD programı çerçevesinde tarım sektörüne ve kırsal kesime sunulan desteklerden Isparta IPARD I programında 66 milyon 620 bin TL faydalanırken (TKDK, 2018), hala devam eden IPARD II programında ise destek alan 42 il içerisinde en fazla fon kullanan 11. il konumundadır (TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü, 2020).

2. Literatür Taraması

Literatürde TKDK desteklerine ilişkin yapılmış olan ampirik çalışmalardan öne çıkanlar özetle şunlardır:

Akın (2015) çalışmasında AB'nin kuruluşundan itibaren kırsal kalkınma politikaları ve üye ülkelere yönelik uyguladığı mali yardımları Denizli ili örneğinde incelemiştir. Bu bağlamda Denizli'de seçilen 6 ilçede, IPARD programından faydalanan 220 işletme yöneticisine anket uygulayarak elde edilen veriler ile tek yönlü ANOVA testi ve ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Çalışma sonucunda tarımsal kalkınmaya yönelik yapılan çalışmaların bölgeye katkısı olacağını düşünenlerin oranının %92,3 olduğu, kırsal kesimin kalkınması için öncelikli yapılması gerekenlerin ucuz tarımsal girdi, proje ve hibe desteği ile ürünlerin değerinde satışının sağlanması gerektiği, 1000 TL ve altında gelir elde eden katılımcıların kırsal kalkınma desteği almakta isteksiz olduğu, IPARD programlarının kırsal yatırımlara ve bölgeye katma değer sağladığı ortaya konmuştur.

Bahtiyar (2015) çalışmasında TKDK'nın Türkiye'de kırsal kalkınmaya yönelik katkılarını ortaya koymak için Ankara il koordinatörlüğü çalışmaları üzerinden süreç analizi yöntemini kullanmıştır. Çalışma sonucunda desteklerin bölgede makine ekipman ihtiyacını karşıladığı, proje inşaatları ile de diğer sektörlerde de bir hareketlilik meydana getirdiği, kırsala yapılan bu yatırımların üretime, istihdama, kullanılmayan tarım arazilerinde üretime geçilmesine, şehre göçün engellenmesine ve dönüşlerin sağlanmasına katkı sağladığı belirtilmiştir.

Cihangir vd. (2015) çalışmalarında 2013-2015 döneminde IPARD hibe desteği kapsamındaki tarımsal alet ve makinaların Mardin iline yaptığı katkıyı incelemiştir. Çalışma sonucunda TKDK'nın Mardin'de tarım, hayvancılık, kırsal turizm gibi farklı sektörlerde hibe desteği verdiği, sektör bazında en fazla desteklenen yatırımların süt üreten tarımsal işletmeler olduğu, en fazla makine ekipman desteğinin süt üreten çiftliklere verildiği, IPARD programı çerçevesinde verilen desteklerin Mardin'de tarım ve hayvancılık yatırım potansiyelini geliştirdiği ortaya konmuştur.

Akın (2016) çalışmasında, Denizli ilindeki kırsal potansiyeli ortaya koyarak kırsal kalkınma dinamiklerini sosyal, ekonomik ve fiziki olarak incelemiştir. 220 adet işletme üzerinde yaptığı anket çalışması sonucunda işletme yöneticilerinin ortalama yaşının 43,6 olduğunu, hane büyüklüğünün 4,2 olduğunu, işletmeye ait arazi varlığının 77,3 olduğunu, işletmelerin %53,2'sinin karma tarım işletmesi olduğunu, işletmelerin %76,8'inin başlıca geçim kaynağının tarımsal faaliyet olduğunu, işletmelerin %54,5'inin tarımsal faaliyetinden dolayı borçlu olduğunu, işletme yöneticilerinin devletten ilk üç sırada ucuz tarımsal girdi, projeli hibe desteği ve ürünlerin değerinde satılmasını istediğini, gelecekte kırsal alanların kalkınmasında et tavukçuluğu, tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, süt hayvancılığı ve yerel ürünlerin lokomotif faaliyet olacağını, kırsal turizmin bölge kalkınması için ciddi bir yatırım potansiyeli olduğunu ortaya koymuştur.

Aslan vd. (2016) çalışmalarında, Mardin'de TKDK desteklerini incelemişler ve bu desteklerin özellikle süt, et, arıcılık gibi sektörlerde ve istihdama olumlu katkılar sağladıklarını ortaya koymuşlardır.

Bilici (2016) çalışmasında 17 farklı ilde IPARD programı kapsamında destek almış süt sığırcılığı işletmelerinden 100 tanesinden anket yoluyla elde ettiği verileri incelemiştir. Çalışma sonucunda IPARD desteği alınan incelenen süt sığırcılığı işletmelerinin üretim alışkanlığını, teknoloji kullanımını ve işletmecilik biçimini olumlu yönde değiştirdiği, küçük ölçekli süt sığırcılığı işletmelerinin kullandıkları hibe karşılığında yeterli düzeyde fayda sağlayamadığı, orta ve büyük ölçekli süt sığırcılığı işletmelerinin sağladığı faydanın katlanılan maliyetten daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Gülçubuk vd. (2016) çalışmalarında, TKDK desteklerinin süt ve besi hayvancılığı yetiştiriciliği tedbirlerindeki etkisini, desteklerin etkinliğinin ve etkililiğinin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyuttaki değişimleri ile ilgili sonuçlarını 2011-2014 yılları arasında desteklenen ve hayata geçen projeler çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada 10 ilden 47 proje faydalanıcısından anket yöntemi ile elde edilen veriler çoklu uyum analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda süt hayvancılığı alt tedbirinden yararlanan işletme sahiplerinin proje desteği almadan önceki uğraşları ile

benzer alana yatırım yaptıkları, yatırım miktarlarının 250 bin ile 1 milyon TL arasında olduğu, geçmişten gelen bir tarımsal deneyime sahip oldukları, mesleklerinin çiftçi ve bu işletme sahiplerinin genellikle ortaokul düzeyinde bir eğitim düzeyine sahip oldukları; besi hayvancılığı alt tedbirinden yararlanan işletme sahiplerinin önemli çoğunluğunun herhangi bir tarımsal deneyimlerinin olmadığı, hibe desteğinden önce tarımsal konularda bir yatırımlarının bulunmadığı, yatırım tutarlarının 1 ile 2.5 milyon TL arasında değiştiği ve ticaret ile uğraşan bireyler olduğu ortaya konmuştur.

Yıldırım (2016) çalışmasında, Erzurum, Kars ve Ağrı illerinde IPARD programı kapsamındaki hibelerle işletmelerde hedeflenen özelliklere veya amaçlara ulaşıp ulaşılamadığını ya da hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirildiğini Treatment Effect (Muamele Etkileri) modeli ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda sığırcılık işletmelerinde hibelerden yararlanma durumu yararlanmadığı duruma göre brüt karı arttırdığı, arıcılık hizmetlerinde daha yüksek hibe alan işletmelerin daha yüksek bal üretimi yaptığı, sığırcılık işletmelerinde süt üretiminin hibe alanlarda daha çok olduğu ve et ve süt ürünleri işletmelerinde hibe alan işletmelerin brüt karlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Zengin ve Savgın (2016) çalışmalarında, Edremit Körfezinde IPARD programı çerçevesinde "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri kapsamında yapılan yatırımları incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yatırımcıların tesadüfi olarak desteklerden haberdar oldukları, özellikle makine ekipman alımında sorunlar yaşandığını, almaya hak kazanılan destek tutarının sözleşme sonrası uygun olmayan harcama olarak tespit edilen kalemler sebebiyle kesintiye uğradığı gibi sorunlar tespit edilmiştir.

Gülçubuk vd. (2017) çalışmalarında, TKDK tarafından 2011-2014 yılları arasında desteklenen ve hayata geçen proje sonuçlarının istihdam üzerindeki etkisini 16 ilden 145 proje faydalanıcısı ile yapılan anket çalışması yoluyla incelemiştir. Çalışma sonucunda TKDK desteklerinin genel anlamda istihdamda 3.5 katlık bir artış sağladığı ve en yüksek artışın 34.2 kat ile broyler yetiştiriciliğinde olduğu, tedbirler bazında en fazla istihdamın besi hayvancılığında olduğu, TKDK projeleri ile bir kişiye istihdam yaratmanın ortalama maliyetinin 153.466 TL olduğu, yatırım desteklerinin verilmesinde küçük aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliğini sağlayacak desteklerin de verilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Çimen (2017) çalışmasında IPARD programı kapsamında verilmekte olan desteklerden et ve süt sektöründe 1. ve 2. çağrı döneminde destek alan 30 projenin sonuçlarını ve buldukları bölgenin ekonomik kalkınmasına olan katkılarını incelemiştir. Çalışma sonucunda IPARD programının yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı ve faydalanıcıların beklentilerini büyük ölçüde karşıladığı ortaya konmuştur.

Akkoyun (2018) çalışmasında AB mali destek programlarından biri olan IPARD'ın Rostow kalkınma modeline göre etkilerini Denizli ili örneğinde incelemiştir. 41 hibe desteği almış çiftçiye uygulanan anket verileri ve Güney Ege Kalkınma Ajansından elde edilen veriler kullanılarak yapılan çalışma sonucunda il genelinde kırsal kalkınma ile birlikte tarım sektörünün kalkışa hazırlık döneminde olduğu ve IPARD destekleriyle nispeten kalkış aşamasına geçmeye başladığı bulgusu ortaya konmuştur.

Yontar ve Söztutar (2018) çalışmalarında, TKDK'nın girişimcilik, üretim ve kırsal kalkınma kapsamında herhangi bir olumlu ya da olumsuz etkisinin olup olmadığını Manisa İl Koordinatörlüğünde kurum uzmanları üzerinde anket çalışması yapmak suretiyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda TKDK gibi bir kurumun kurulmuş olmasının önemi, üreticilere yarattığı fayda ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya olan olumlu etkisi, projelere verilen mali desteğin katlanarak arttığı, küçük ölçekli çiftçilere de yeterli desteğin verilmesi gerektiği, danışmanlık firmalarının yeterliliğinin ve denetimlerinin artırılması gerektiği, Manisa'da verilen desteklerin kırsal kalkınmaya önemli hizmetler sunduğu, projelerin çevresel konularla tam anlamıyla entegre olmadığı ortaya konmuştur.

Koçdemir (2018) çalışmasında Elazığ, Diyarbakır ve Malatya illerindeki TKDK yatırımlarını ve etkilerini incelemiştir. Çalışma sonunda bu illerde TKDK'nın birçok sektörde desteklemelerde bulunarak bu illerin ekonomilerinin güçlenmesini sağladığı, destekleme yapılan sektörler arasında en dikkat çeken sektörün beyaz et üreten tarımsal işletmeler olduğu, bu sektöre sağlanan hibelerin diğer sektörlerle kıyasla daha fazla olduğu, büyükşehir olan Malatya ve Diyarbakır illerinde yapılan yatırımların ilçelerde daha dengeli bir dağılım gösterdiği ortaya konmuştur.

Keleş (2018) çalışmasında TKDK tarafından arıcı işletmelerine çiftlik faaliyetlerinin modernizasyonu ve çeşitlendirilmesine dayalı olarak verilen desteklemelerin etkinliğini Trabzon ilinde anket yöntemi ile toplanan veriler çerçevesinde crosstab, CART, MARS analizlerini kullanılarak incelemiştir. Çalışma sonucunda TKDK hibelerinden yararlanmayan işletmelerin kovan başı verimliliklerinin hibe alan işletmelere göre daha yüksek olduğu, hibe alınması sırasında oluşan maliyet kalemlerinden dolayı destek alan işletmelerde girdi kullanımı azaldığından verimliliğin düştüğü, bu problemin bürokratik işlemlerin azaltılarak ve hibe takibinin etkin bir şekilde yapılarak çözülebileceği sonucuna varılmıştır.

Tan vd. (2018) çalışmalarında, Çanakkale ilinde TKDK destekleri kapsamında çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi programı ile makine ve ekipman desteği alan üreticileri araştırmışlardır. Anket yöntemi ile 100 üreticiden elde ettikleri verileri kullanarak üreticilerin makine ekipman desteğinden memnuniyetlerini etkileyen faktörleri lojistik regresyon analizi ile incelemişler ve arazi büyüklüğü, makine ekipman alma kararlığı ve makine ekipman ile ilgili bir sorun yaşamama durumlarının memnuniyet üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Tan ve Tan (2019), çalışmalarında kırsal alanda özellikle küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin desteklenmesi ve girişimcilik kabiliyetlerinin teşvik edilmesi amacıyla uygulanan projeleri Türkiye ve Çanakkale özelinde incelemiştir. Çalışma sonunda Çanakkale ilinde bazı ilçelerde bölgesel üretim potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği ortaya konmuştur.

Çütçü ve Telli (2019) çalışmalarında, AB tarımsal ve kırsal kalkınma destek programı (IPARD) çerçevesinde sağlanan desteklerin Türkiye tarım ihracatına etkisi 2013/1 – 2016/12 aylık veriler üzerinden yapısal kırımlı ekonometrik testlerle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda Gregory-Hansen tek kırımlı eşbütünlük testine göre seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğu, FMOLS tahmincisiye göre ise IPARD desteklerindeki artışın Türkiye tarım ihracatına pozitif yönde etkisi olduğu, Hacker-Hatemi nedensellik testi sonuçlarında ise tarım ihracatından IPARD desteklerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konmuştur.

TKDK desteklerine ilişkin yapılmış olan ampirik çalışmalar incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun tarım ekonomistleri tarafından yapıldığı, çalışmalarda anket yönteminin kullanıldığı, çalışmaların küçük bir bölgeyi ve sektörü kapsadığı ve bu anlamda TKDK desteklerinin sektörel veya bölgesel etkilerini ortaya koymaya çalıştığı, analiz yöntemi olarak daha çok betimleyici istatistikler ile birlikte varyans analizi, parametrik hipotez testleri ve non-parametrik hipotez testlerinin kullanıldığı görülmektedir. Yapılan anketli çalışmaların birçoğunda ele alınan örneklemin anakütleyi temsil etme yeteneğine bakılmamıştır. Bunun dışında verilen desteklerin tedbir türleri açısından bölge ekonomisine ve yararlanıcı firmalara etkisini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Yine konu ile ilgili makro boyutlu çalışmanın da pek bulunmadığı, bunun da temel nedeninin destek alan firma bilgilerine ulaşmanın zorluğu ve bu firmaların büyük bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde faaliyet göstermesinden dolayı Türkiye çapında bir çalışmayı yapmanın oldukça zor olmasından kaynaklanacağı olabilir.

3. TKDK IPARD I Destekleri Üzerine Isparta'da Bir İnceleme

3.1. Araştırmanın Amacı

Sermaye yetersizliğinden dolayı kırsal bölgelerde kalkınma çabaları genellikle sınırlı kalmaktadır. Bu durum kırsal bölgelerdeki halkın sosyo-ekonomik koşullarını olumsuz bir şekilde etkileyerek diğer bölgelerden daha kötü bir refah düzeyinde yaşamalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirme amacı ile kurulan TKDK, tarımsal kalkınmayı ön plana çıkarmak suretiyle bölgesel kalkınmada oldukça etkili olmaktadır (TKDK, 2017: 1). TKDK, IPARD programları ile kırsal bölgeleri bölgesel kalkınma açısından desteklemek amacıyla çeşitli hibeler sağlamaktadır. Bu kapsamda günümüzde 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD II programı uygulanmaktadır. Daha önce ise 2007-2013 yıllarını kapsayan IPARD I programı ile kırsal alanlarda faaliyet gösteren birçok firmaya destekler sağlanmıştır. Bu desteklerin 66 milyon 620 bin TL'lik kısmından ise Isparta ilinde faaliyet gösteren 166 firma faydalanmıştır (TKDK, 2018). Dolayısıyla çalışmanın temel amacı Isparta ilinde IPARD I programından faydalanan firmaların bölgesel kalkınma açısından sağlamış oldukları katkıyı ve bu desteklerin firmaların büyüme performansına etkisini incelemektir.

Literatürde bölgesel kalkınmanın sosyal, ekonomik, siyasal, çevresel vb. birçok ölçütü bulunmaktadır (Tolunay, 2002; Özdemir ve Gül, 2019). Çalışmanın temel amacı doğrultusunda bölgesel kalkınma, ekonomik ölçütlerden istihdam artışı ve bölgesel gelir artışı esas alınarak değerlendirilmiştir. Bir diğer ifadeyle TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde yaratacağı etki istihdam ve bölgesel gelir şeklinde iki kısıt çerçevesinde ele alınmıştır.

Zaman içinde firmada çalışan işçi sayısının veya firma gelirinin/varlığının büyümesi olarak tanımlanan (Nichter ve Goldmark, 2009: 1454) firma büyümesi de literatürde pek çok ölçüt kullanılarak ifade edilmektedir. Bu anlamda toplam varlıklarının defter değeri, piyasadaki firma değeri, toplam satış hacmi, toplam çalışan sayısı, örgütsel karmaşıklık derecesi, yatırım ve üretim hacmi ile diğer ölçütler şeklinde adlandırılan firma büyüme performansını ifade etmede kullanılan birçok değişken vardır (Kılıçkaplan ve Hayırsever Baştürk, 2007: 3; Özkul, 2013: 126). Bu çalışmada ise firma büyüme performansı; satış hacmi artışı, nakit akışı artışı, kar marjı artışı, istihdam artışı, yatırım artışı ile tanınırlık ve sektördeki konum artışı şeklinde altı kriter açısından değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada IPARD I desteklerinden faydalanan Isparta ilindeki firmaların bölgesel kalkınma açısından sağlamış oldukları katkıyı incelemek için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket Demirbük (2013), Özkul (2013), Kafa (2014) ve Özen (2014) çalışmalarından yararlanılarak geliştirilmiştir.

TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü'nden gerekli izinler alındıktan sonra Isparta'da IPARD I desteklerinden yararlanan katılımcılara anket 05.03.2018 – 15.10.2018 tarihleri arasında yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmada anketlerin

uygulanmasından sonra elde edilen verilerin analizinde SPSS ve STATA programlarından yararlanılmıştır. Araştırmada betimleyici istatistiksel analizler dışında ki-kare testi ve logit analizi yönteminden faydalanılmıştır.

Ki-kare testi istatistiksel araştırmalarda sıklıkla kullanılan nonparametrik bir testtir. Anakütlenin normal dağılım göstermediği veya değişkenlerin nitel değişken olduğu durumlarda ki-kare testi uygulanabilmektedir. Bu bağlamda ki-kare testinin amacı ortaya atılan bir iddianın anakütle düzeyinde geçerliliğini hipotez testleri yardımıyla araştırmaktır. Ki-kare testi genellikle kategorik verilerin elde edildiği araştırmada kullanılmaktadır. Fakat ölçümle belirtildiği halde sonradan kategorik hale dönüştürülen nicel verilerin analizinde de kullanılabilir (Uzgören, 2012: 311). Ki-kare testi uygulama amacı ve durumuna göre ki-kare bağımsızlık testi, ki-kare uygunluk testi ve ki-kare homojenlik testi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ki-kare bağımsızlık testi iki veya daha fazla değişken grubu arasında ilişki bulunup bulunmadığını incelemek için kullanılır. Ki-kare homojenlik testi ise iki veya daha fazla örneklemin aynı anakütleden çekilip çekilmediğini belirlemek için kullanılır. Son olarak ki-kare uygunluk testi ise örneklem sonuçlarının belirli bir dağılıma uygun olup olmadığını belirlemek için kullanılır (Kalaycı, 2010: 85-94; Uzgören, 2012: 312).

Araştırmada kullanılan bir diğer yöntem olan logit modeller, logit regresyona tabi olup ayrıca ikili bağımlı değişkenler için tasarlanmış doğrusal olmamakla beraber gerekli dönüşümlerin sağlanması ile doğrusallaştırılabilen regresyon modelleridir. İki değer alabilen bağımlı değişken söz konusu ise, bir karar biriminin sahip olduğu özellikleri ile bu değerlerin ifade ettiği durumlar arasında herhangi bir tercihte bulunma olasılığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla kullanılan logit modelleri, birikimli dağılım fonksiyonu yardımı ile kurulan modellerdir. Birden fazla değer alan kukla değişkenler bağımlı değişken olarak kullanıldığı nitel tercih modellerinde amaç, seçim olasılığının belirlenmesidir (Aldrich ve Nelson, 1984: 9).

Logit modeli çoklu doğrusal regresyon modellerindeki temel varsayımların (normallik varsayımı gibi) karşılanmasını gerektirmemektedir. Bu nedenle kategorik veri analizlerinde diğer analizlere göre daha kullanışlıdır (Çokluk vd., 2012: 49-50).

$$P_i = E(Y = 1/X_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}} \quad (1)$$

Denklem, bağımsız değişken X_i veri iken i . bireyin belirli bir seçim yapma olasılığını ifade etmektedir. Gösterimde kolaylık sağlamak amacıyla $\beta_1 + \beta_2 X_i$ yerine Z_i yazıldığında,

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-Z_i}} \quad (2)$$

elde edilir. Bu fonksiyonda Z_i $-\infty$ ile $+\infty$ aralığında, P_i ise 0 ile 1 aralığındadır. P_i bağımlı değişkenin 1 olması ihtimalini verir. Bu durumda 0 olması ihtimali $1 - P_i$ ile gösterilir. Bir diğer ifadeyle P_i bir olayın gerçekleşme olasılığını gösterirken, olayın gerçekleşmeme olasılığı $1 - P_i$ ile gösterilir (Gujarati, 2001: 554-555). Herhangi bir olayın gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmeme olasılığı arasında bir oranlama yapıldığında elde edilen oran odds ratio olarak ifade edilmektedir. Hesaplanan odds ratio oranı $e^{(Z_i)}$ ye eşit olmakta ve elde edilen bu bulgunun logaritması alındığında değişik bir sonuca ulaşılmaktadır (Kleinbaum vd., 1998: 657).

$$L_i = \ln\left(\frac{1}{1 - P_i}\right) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (3)$$

Odds oranı bir olayın gerçekleşme ve gerçekleşmeme olasılıklarının birbirine oranını, bir başka ifade ile olma ihtimalinin olmama ihtimaline oranını göstermektedir. Odss oranından yapılacak çıkarsama ise; eğer odss oranı 1'den büyük ise olayın olma ihtimalinin yüksek olduğu, 1'den küçük ise olayın olma ihtimalinin düşük olduğu şeklindedir (Gujarati, 2001: 554-556).

3.3. Araştırmanın Anakütlesi ve Örnekleme

Araştırmada anakütle olarak TKDK'nın Isparta'da uygulamış olduğu 101, 103 ve 302 tedbir türlerinden faydalanan toplam 166 firma baz alınmıştır. Araştırmada hedef kitledeki birey sayısı bilindiği için $n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q$ formülü kullanılarak örneklem hesaplanmaya çalışılmıştır. Formülde N : hedef kitledeki birey sayısı, n : örnekleme alınacak birey sayısı, p : incelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı), q : incelenen olayın görülme sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı), t : belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer, d : olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen \pm örnekleme hatasıdır (Salant ve Dillman, 1994: 55). Yapılan hesaplama göre % 95 güven aralığında, \pm % 5 örnekleme hatası ile örneklem büyüklüğü 117 bulunmuştur.

Isparta ilinde IPARD I destekleri bağlamında 101 nolu tedbirden 18 firma, 103 nolu tedbirden 38 firma ve son olarak 302 nolu tedbirden 110 firma faydalanmıştır. Bu bağlamda örneklemin anakütleyi daha iyi temsil edebilmesi için tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bir diğer ifadeyle bu üç tedbir türündeki firma yoğunluklarına göre örneklem sayıları belirlenmiştir. Çünkü tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105). Bu yöntemde örneklem her bir alt tabakadan

birbirinden bağımsız olarak çekilmektedir (Uzgören, 2012: 170). Bu bağlamda araştırmanın örnekleme IPARD I desteklerinden yararlanan tedbir gruplarına göre rastgele seçilen 122 firmadan oluşmaktadır. Bir diğer ifadeyle il bazında % 95 güven aralığında, \pm % 5 örnekleme hatası ile hesaplanan örneklem büyüklüğü değerlerine fazlasıyla ulaşılmıştır. Fakat görüşülen 122 firmadan 13 tanesi anketi yapmayı kabul etmemiş veya anketin birçok sorusuna cevap vermemiştir. Dolayısıyla bu 13 firma çıkarılmış ve örneklem 109 firmadan oluşmuştur. Böylelikle anakütlenin % 65,26'sına ulaşılmıştır.

Araştırmada anakütle ve örneklem değerleri belirlendikten sonra, belirlenen anakütle ve örneklem değerleri arasında istatistiksel açıdan önemli bir farklılık olup olmadığı ki-kare uygunluk testi ile test edilmiştir.

Tablo 1. Ki-Kare Uygunluk Testi

Ki-Kare	3,501 ^a
Serbestlik Derecesi	2
P	,174

a. hücre (% 0,0) 5'den az frekans beklemektedir. Minimum beklenen hücre frekansı 11,8'dir.

Anakütle ile örneklem arasında istatistiksel olarak farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ki-kare uygunluk testi sonucuna göre $p=0,174 > 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilemez. Bir diğer ifadeyle örneklem anakütleyi temsil edebilir (örneklem dağılımı anakütle dağılımına uygundur). Tablo 2'de her tedbire ilişkin anakütle ve örneklem büyüklükleri gösterilmiştir.

H_0 : Örneklem dağılımı ile anakütle dağılımı arasında uygunluk vardır (Örneklem dağılımı ile anakütle dağılımı arasında fark yoktur.)

H_A : Örneklem dağılımı anakütle dağılımı arasında uygunluk yoktur (Örneklem dağılımı ile anakütle dağılımı arasında fark vardır.)

Tablo 2. Anakütle ve Örneklem Dağılımı

Tedbir	Anakütle		Örneklem	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
101 - Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar	18	10,84	15	13,76
103 - Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi v pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlar	38	22,89	31	28,44
302 - Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme	110	66,27	63	57,80
Toplam	166	100	109	100

3.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu kısmında öncelikle ankete katılanlara ilişkin demografik bilgilere değinilmiştir.

Tablo 3. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Kadın	7	6,4	Evli	92	84,4
Erkek	102	93,6	Bekar	17	15,6
Yaş	Sayı	Yüzde	Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
21-30	14	12,8	İlkokul	1	0,09
31-40	54	49,5	Ortaokul	6	5,5
41-50	34	31,2	Lise	62	56,9
51 ve Üzeri	7	6,4	Ön lisans	22	20,2
			Lisans	18	16,5
Yatırımın Bulunduğu Yer	Sayı	Yüzde	Firmanın Hukuki Yapısı	Sayı	Yüzde
Köy	30	27,5	Şahıs İşletmesi	66	60,6
Kasaba	5	4,6	Limited Şirket	33	30,3
İlçe	74	67,9	Anonim Şirket	4	3,7
			Diğer	6	5,5

Aile İşletmesi	Sayı	Yüzde	İhracat Yapma Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	72	66,1	Evet	7	6,4
Hayır	37	33,9	Hayır	102	93,6

Tablo 3’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %93,6’sı erkek, %84,4’ü evli, %49,5’i 31-40 yaş aralığında, %56,9’unun ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların yatırımlarının bulunduğu yerleşim yeri incelendiğinde %67,9 ile yatırımların daha çok ilçelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Firmaların hukuki yapısına bakıldığında toplam içindeki en yüksek paya %60,6’lık bir oranla şahıs işletmelerinin sahip olduğu görülmektedir. Yine araştırmaya katılan firmaların %66,1’i aile işletmesi iken, %6,4’ü ihracat yapmaktadır.

Literatürde bölgesel kalkınmanın birçok ölçütü olmakla beraber bu araştırmada TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde yaratacağı etki istihdam ve bölgesel gelir artışı şeklinde ortaya çıkacağı için bu iki ölçüt ele alınmıştır.

Tablo 4. Destek Alan Firmaların Destek Öncesi ve Sonrası İstihdam Bilgileri

	N	Çalışan Sayısı	St. Sapma
TKDK IPARD I desteklerinden yararlanmadan önceki firma çalışan sayısı	90	3,6778	2,86328
TKDK IPARD I projesi tamamlandıktan sonra firma çalışan sayısı	90	6,5778	5,12754
Şu anki firma çalışan sayısı	90	9,1000	12,27773

Araştırmada TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde yaratacağı etki ilk olarak istihdam açısından değerlendirilmiştir. Tablo 4’de de görüldüğü üzere araştırmada, 109 firmadan 90 tanesi istihdam bilgilerini vermiştir. Buna göre 90 firmanın IPARD I desteklerinden yararlanmaya başlamadan önce ortalama çalışan sayısı 3,67’dir. Proje tamamlandı ilgili destekten yararlanma sona erdikten sonra ise ortalama çalışan sayısı neredeyse iki kat artarak 6,57 kişiye yükselmiştir. Şu anda ise bu rakam 9,1 kişiye yükselmiştir. Bu da IPARD I desteklerinin firmaların istihdam seviyelerinin artmasına neden olmak suretiyle bölgesel kalkınmaya istihdam açısından önemli bir katkı sağladığını göstermektedir. IPARD I desteklerinden yararlanmaya başlamadan önce bu 90 firma yaklaşık olarak 300 kişiye istihdam sağlarken günümüzde bu rakam 800 kişiyi aşmıştır. IPARD I desteklerinin yaratmış olduğu pozitif etki ekstra 500’ü aşkın kişinin iş bulmasını sağlamıştır. Toplam destek alan firma sayısının 166 olduğu düşünüldüğünde bu rakamların çok daha artacağı da bir gerçektir.

TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde yaratacağı ikinci etki bölgesel gelir artışıdır. Bölgesel gelir artışı TKDK desteklerinin firmaların cirolarında bir diğer ifadeyle satış hasılatında yaratmış olduğu pozitif etki ile ölçülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere satış hasılatı (ciro) literatürde firma büyüme performansı ölçümünde kullanılan önemli bir değişkendir. Firma büyümesi ise ekonomik büyümenin ve iş yaratmanın temel bileşenlerinden biridir (Hall, 1986: 2). Firmaların aktiviteleri (girişimcilik aktiviteleri) belirli bir mekanda (bölgede) meydana gelen eylemler sonucu şekillenmektedir. Bu anlamda belirli bir mekânda gerçekleşen ekonomik eylemlerin özellikleri ve potansiyelleri bulunduğu mekânın ekonomik performansına pozitif yönde etki etmektedir. Dolayısıyla firmaların cirolarındaki artış buldukları bölgenin ekonomik performansını olumlu yönde etkileyecektir (Karakayacı, 2010: 152). Çünkü bir firmanın satış hasılatının artması girişimci veya firma sahibi için gelir yaratmış olacaktır. Artan bu gelir, girişimsel faaliyetleri pozitif bir şekilde etkileyerek bölgedeki istihdam seviyesini yükseltecek ve sonuç olarak bölgede yaşayan insanların gelir seviyesi artacaktır. Bu gelir ise daha sonra bölgedeki toplum için gelirin çarpan etkisini oluşturmakta ve diğer insanların da bu sayede gelir seviyesi yükselmektedir. Bunun yanında bölgede faaliyet gösteren bu firmalar geniş piyasalara satış yaparak, diğer bölgelerdeki gelirin buldukları bölgelere enjekte edilmesini sağlamak suretiyle de bölgesel gelire katkı sağlamaktadır (OECD, 2003: 43-44).

Tablo 5. Destek Alan Firmaların Destek Öncesine Göre Yıllık Ciro Artışı

	N	Ciro Artışı	St.Sapma
TKDK IPARD I desteklerinden yararlanmadan önceye göre firmanın yıllık ciro artışı (%)	93	20,0108	17,33336

TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel gelir üzerindeki etkisini değerlendirmek için firmalara TKDK IPARD I desteklerinden yararlanmadan öncesine göre cirolarında yıllık % kaç artış olduğu sorulmuş, fakat bu soruya 109 firmadan sadece 93 firma cevap vermiştir. Cevap veren 93 firmaya göre firmaların yıllık cirosu TKDK IPARD I desteklerinden yararlanmadan önceye göre ortalama %20 artmıştır. Gelirin çarpan etkisi de dikkate alındığında TKDK IPARD I destekleri bölgesel gelir üzerinde de önemli bir artış yarattığı ifade edilebilir.

Tablo 6. TKDK IPARD I Desteklerinden Yararlanmanın Firma Büyüme Performansına Etkisi

		Sayı	Yüzde
Satış Hacmi Artmıştır	Hayır	13	11,9
	Evet	96	88,1
Nakit Akışı Artmıştır	Hayır	17	15,6
	Evet	92	84,4
Kar Marjı Artmıştır	Hayır	16	14,7
	Evet	93	85,3
İstihdam Seviyesi Artmıştır	Hayır	17	15,6
	Evet	92	84,4
Yatırımlar Artmıştır	Hayır	23	21,1
	Evet	86	78,9
Firmanın Tanınırlığı ve Sektördeki Konumu Artmıştır	Hayır	21	19,3
	Evet	88	80,7

Araştırmada firmaların hepsi istihdam ve ciro bilgilerini vermek istememiştir. Dolayısıyla daha net bir değerlendirme yapabilmek için firma büyüme performansı evet/hayır şeklinde tutum sorularıyla da analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda satış hacmi artışı, nakit akışı artışı, kar marjı artışı, istihdam artışı, yatırım artışı ile tanınırlık ve sektördeki konum artışı şeklinde 6 açıdan firma büyüme performansı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmaların %88,1'lik kısmının satış hacmi, %84,4'lük kısmının nakit akışı, %85,3'lük kısmının kar marjı, %84,4'lük kısmının istihdam seviyesi, %78,9'lük kısmının yatırımları ve %80,7'lik kısmının ise firma tanınırlığı ve sektördeki konumu artmıştır.

IPARD I desteklerinden yararlanan firmalar büyüme performansı açısından değerlendirildikten sonra, firmaların büyüme performanslarının destek alınan tedbir türlerine göre farklılık gösterip göstermediğine bakmak için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır.

Tablo 7. Normallik Testleri

Destek Alınan Tedbir	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			
	İstatistik	df	P	İstatistik	df	P	
Satış Hacmi	101	,485	15	,000	,499	15	,000
	103	,518	31	,000	,397	31	,000
	302	,531	63	,000	,334	63	,000
Nakit Akışı	101	,453	15	,000	,561	15	,000
	103	,506	31	,000	,445	31	,000
	302	,520	63	,000	,391	63	,000
Kar Marjı	101	,485	15	,000	,499	15	,000
	103	,506	31	,000	,445	31	,000
	302	,520	63	,000	,391	63	,000
İstihdam Seviyesi	101	,453	15	,000	,561	15	,000
	103	,518	31	,000	,397	31	,000
	302	,514	63	,000	,416	63	,000
Yatırımlar	101	,350	15	,000	,643	15	,000
	103	,445	31	,000	,571	31	,000
	302	,526	63	,000	,364	63	,000
Firmanın Tanınırlığı ve Sektördeki Konumu	101	,453	15	,000	,561	15	,000
	103	,492	31	,000	,485	31	,000
	302	,501	63	,000	,460	63	,000

Ki-kare testinin uygulanabilmesi için verilerin nitel (kategorik) olması ve normal dağılım göstermesi gerekmektedir (Uzgören, 2012: 311). Tablo 7'de yer alan normallik testlerine göre hem Kolmogorov-Smirnov testi hem de Shapiro-Wilk testi açısından tüm verilerin p değeri 0,05'den küçük olduğu için veriler normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 8. Çapraz Tablolar ve Ki-Kare Analizleri

		Destek Alınan Tedbir			Toplam	χ^2	P	İlişki Katsayısı
		101	103	302				
Satış Hacmi Artmıştır	Evet	Sayı	12	27	57	1,305	0,521	0,109
		Satış Hacmi %	12,5	28,1	59,4			
		Tedbir %	80,0	87,1	90,5			
	Toplam %	11,0	24,8	52,3				
	Hayır	Sayı	3	4	6			
		Satış Hacmi %	23,1	30,8	46,2			
Tedbir %		20,0	12,9	9,5				
Toplam %	2,8	3,7	5,5					
Nakit Akışı Artmıştır	Evet	Sayı	11	26	55	1,805	0,406	0,128
		Nakit Akışı %	12,0	28,3	59,8			
		Tedbir %	73,3	83,9	87,3			
	Toplam %	3,7	4,6	7,3				
	Hayır	Sayı	4	5	8			
		Nakit Akışı %	23,5	29,4	47,1			
Tedbir %		26,7	16,1	12,7				
Toplam %	3,7	4,6	7,3					
Kar Marjı Artmıştır	Evet	Sayı	12	26	55	0,588	0,745	0,073
		Kar Marjı %	12,9	28,0	59,1			
		Tedbir %	80,0	83,9	87,3			
	Toplam %	11,0	23,9	50,5				
	Hayır	Sayı	3	5	8			
		Kar Marjı %	18,8	31,3	50,0			
Tedbir %		20,0	16,1	12,7				
Toplam %	2,8	4,6	7,3					
İstihdam Seviyesi Artmıştır	Evet	Sayı	11	27	54	1,649	0,438	0,122
		İstihdam %	12,0	29,3	58,7			
		Tedbir %	73,3	87,1	85,7			
	Toplam %	10,1	24,8	49,5				
	Hayır	Sayı	4	4	9			
		İstihdam %	23,5	23,5	52,9			
Tedbir %		26,7	12,9	14,3				
Toplam %	3,7	3,7	8,3					
Yatırımlar Artmıştır	Evet	Sayı	8	22	56	10,837	0,004	0,301
		Yatırımlar %	9,3	25,6	65,1			
		Tedbir %	53,3	71,0	88,9			
	Toplam %	7,3	20,2	51,4				
	Hayır	Sayı	7	9	7			
		Yatırımlar %	30,4	39,1	30,4			
Tedbir %		46,7	29,0	11,1				
Toplam %	6,4	8,3	6,4					
Tanınırlık ve Sektördeki Konum Artmıştır	Evet	Sayı	11	25	52	0,660	0,719	0,078
		Tanınırlık %	12,5	28,4	59,1			
		Tedbir %	73,3	80,6	82,5			
	Toplam %	10,1	22,9	47,7				
	Hayır	Sayı	4	6	11			
		Tanınırlık %	19,0	28,6	52,4			
Tedbir %		26,7	19,4	17,5				
Toplam %	3,7	5,5	10,1					

Ki-kare analizine bakıldığında p değeri 0,05'den büyük olduğu için destek alınan tedbir türü ile satış hacmi, nakit akışı, kar marjı ve tanınırlık ve sektördeki konum arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bir diğer ifadeyle destek alınan tedbirin değişmesi firmanın satış hacminin, nakit akışının, kar marjının ve tanınırlık ve sektördeki konumunun artması üzerinde herhangi bir

etki yaratmamaktadır. Firmaların yatırımları ile destek alınan tedbir arasındaki ilişkiye bakıldığında ise p değeri 0,05'den küçük olduğu için bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle destek alınan tedbirin değişmesi firmanın yatırım düzeyini etkilemektedir. Fakat 0,301 ile iki değişken arasında zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Firma Büyüme Performansına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Bağımlı Değişkenler		Ortalama	N
Satış Hacmi	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın satış hacmi artmışsa=1, diğer=0	0,89	109
Nakit Akışı	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın nakit akışı artmışsa=1, diğer=0	0,86	109
Kar Marjı	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın kar marjı artmışsa=1, diğer=0	0,87	109
İstihdam Seviyesi	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın istihdam seviyesi artmışsa=1, diğer=0	0,84	109
Yatırım	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın yatırımları artmışsa=1, diğer=0	0,78	109
Tanınırlık	IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firmanın tanınırlık ve konumu artmışsa=1, diğer=0	0,81	109
Bağımsız Değişkenler			
Medeni Durum	Evli=1, diğer=0	0,84	109
Eğitim	Üniversite mezunu=1, diğer=0	0,36	109
İşletme Türü	Şahıs işletmesi=1, diğer=0	0,60	109
Aile işletmesi	Aile işletmesi=1, diğer=0	0,66	109
Deneyim	Yatırım yapılan faaliyetle ilgili 5 yıldan fazla deneyime sahip olma=1, diğer=0	0,81	109
Hibe Miktarı	Hibe miktarının yeterli olduğunu düşünme=1, diğer=0	0,72	109
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi =1, diğer=0	0,60	109
Tarım Sektörüne Katkı	IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi =1, diğer=0	0,87	109

Destek alınan tedbir türlerine göre firmalar büyüme performansları açısından farklılık gösterip göstermediğine bakıldıktan sonra, firmaların büyüme performanslarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu incelemek için logit analizi yapılmıştır. Logit analizinde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 10. Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Medeni Durum	1,0000							
2 Eğitim	-0,0924	1,0000						
3 İşletme Türü	-0,0883	-0,0865	1,0000					
4 Aile işletmesi	-0,0412	-0,1376	0,3331	1,0000				
5 Deneyim	0,0575	-0,0325	-0,0917	0,1107	1,0000			
6 Hibe Miktarı	-0,0384	-0,2553	0,2591	-0,0080	-0,0268	1,0000		
7 Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	0,1704	0,0304	0,1550	0,1349	-0,0917	0,2591	1,0000	
8 Tarım Sektörüne Katkı	-0,0139	-0,0491	-0,0293	0,0723	-0,1111	0,2546	0,3073	1,0000

Logit analizi yapılmadan önce değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olup olmadığını incelemek açısından korelasyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda bağımsız değişkenler arasında 0,80 ve üzerinde bir korelasyon varsa, bu durum çoklu bağlantı probleminin bir göstergesidir (Kalaycı, 2010: 367). Tablo 10'ya yer alan korelasyon analizi katsayı değerlerine göre değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açacak bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Tablo 11. Varyans Büyütme Faktörü

Değişken	VIF	1/VIF
Hibe Miktarı	1,32	0,754879
İşletme Türü	1,29	0,776143
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	1,27	0,790296
Aile işletmesi	1,23	0,810634
Tarım Sektörüne Katkı	1,20	0,835696
Eğitim	1,13	0,882423
Medeni Durum	1,08	0,925466

Deneyim	1,06	0,941936
Ortalama VIF	1,20	

Korelasyon analizi çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığını belirlemek için tek başına yeterli değildir. Bu yüzden varyans büyütme faktörü (VIF) değerleri hesaplanarak değerlendirilmelidir. VIF değeri 5'in üzerinde olursa çoklu doğrusal bağlantı problemi gösterir. Bu bağlamda Tablo 11'de yer alan varyans büyütme faktörü tablosu incelendiğinde tüm değişkenlerin VIF değerleri 5'in altındadır. Dolayısıyla da bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi yoktur.

Tablo 12. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların Satış Hacmini Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z	
Medeni Durum	5,508485	1,70629	1,45	0,148	
Eğitim	2,335791	0,8483507	0,82	0,410	
İşletme Türü	0,1989416	-1,6144744	-1,51	0,131	
Aile işletmesi	1,167202	0,1546094	0,18	0,860	
Deneyim	6,422424	1,859796	1,50	0,134	
Hibe Miktarı	7,085304	1,958023	1,67	0,094*	
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	28,25215	3,341169	2,45	0,014**	
Tarım Sektörüne Katkı	37,02726	3,611654	3,33	0,001***	
C		-4,454117	-1,86	0,063*	
Log likelihood	-18,787916	LR chi2(8)	38,01	Prob > chi2	0.0000
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2	0.5028

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olmadığı tespit edildikten sonra firma büyüme performanslarını etkileyen faktörler logit analizi ile incelenmiştir. Çalışmada firma büyüme performansı ilk olarak satış hacminin büyümesi şeklinde ele alınmıştır. Firmaların satış hacmini etkileyen faktörlere ilişkin yapılan logit analizine göre 3 değişken satış hacminin artması konusunda anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunlar %10 düzeyinde hibe miktarı, %5 düzeyinde beceri gelişimi ve yenilikçilik ve % 1 düzeyinde tarım sektörüne katkıdır. Diğer 5 değişken ise firmaların satış hacminin büyümesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Modelde sabit terime bakıldığında % 10 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Modelin uyum iyiliği LR(p) 0.0000<0.05 olduğu için modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Çalışmada hibe miktarının firmanın satış hacminin büyümesi üzerindeki etkisi incelendiğinde hibe miktarının yeterli olduğunun düşünülmesi satış hacmi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Hibe miktarının yeterli olmasının etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında hibe miktarının yeterli olduğunu düşünen firmaların diğerlerine göre satış hacminin artma olasılığı 7,08 kat daha fazladır. Araştırma bulgularına göre IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi satış hacmi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi satış hacminin artma olasılığı 28,25 kat daha fazladır. Son olarak IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi satış hacmi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında ise IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi satış hacminin artma olasılığı 37,02 kat daha fazladır.

Tablo 13. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların Nakit Akışını Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z
Medeni Durum	2,469387	0,9039698	1,00	0,317
Eğitim	4,50609	1,50543	1,65	0,099*
İşletme Türü	0,288328	-1,243657	-1,34	0,179
Aile işletmesi	0,9962393	-0,0037678	-0,00	0,996
Deneyim	1,584748	0,4604255	0,47	0,637
Hibe Miktarı	9,571078	2,258746	2,42	0,015**
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	5,255143	1,659207	1,89	0,059*

Tarım Sektörüne Katkı	15,48517	2,739883	3,35	0,001***
C		-3,027029	-1,69	0,092*
Log likelihood	-26,965475	LR chi2(8)	37,00	Prob > chi2
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2
				0.0000
				0.4069

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada firma büyüme performansı ikinci olarak nakit akışının artışı şeklinde ele alınmıştır. Firmaların nakit akışını etkileyen faktörlere ilişkin yapılan logit analizine göre 4 değişken anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunlar %10 düzeyinde eğitim düzeyi ve beceri gelişimi ve yenilikçilik, %5 düzeyinde hibe miktarı ve % 1 düzeyinde tarım sektörüne katkıdır. Diğer 4 değişken ise anlamlı değildir. Modelde sabit terim ise % 10 düzeyinde anlamlıdır. Modelin uyum iyiliği LR(p) 0.0000<0.05 olduğu için modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre eğitim seviyesinin üniversite olması nakit akışı üzerinde pozitif bir etki yaratmakta ve odds oranına göre eğitim seviyesi üniversite olan destek sahiplerinin firmalarının diğerlerine göre nakit akışının artma olasılığı 4,50 kat daha fazladır. Yine hibe miktarının yeterli olduğunun düşünülmesi nakit akışı üzerinde pozitif bir etki yaratmakta ve odds oranına göre hibe miktarının yeterli olduğunu düşünen firmaların diğerlerine göre nakit akışının artma olasılığı 9,57 kat daha fazladır. IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi de nakit akışı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir ve odds oranına göre IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğini, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre nakit akışının artma olasılığı 5,25 kat daha fazladır. Son olarak IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi de nakit akışı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir ve odds oranına göre IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre nakit akışının artma olasılığı 15,48 kat daha fazladır.

Tablo 14. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların Kar Marjını Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z
Medeni Durum	2,256537	1,04961	1,00	0,315
Eğitim	3,754031	1,32283	1,23	0,220
İşletme Türü	0,5013799	-0,6903912	-0,70	0,487
Aile işletmesi	0,9433059	-0,0583646	-0,06	0,949
Deneyim	3,266915	1,183846	1,07	0,284
Hibe Miktarı	2,593526	0,9530182	0,91	0,363
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	43,37671	3,769923	2,68	0,007***
Tarım Sektörüne Katkı	56,31469	4,030955	3,79	0,000***
C		-4,413178	-2,03	0,043**
Log likelihood	-19,887276	LR chi2(8)	47,56	Prob > chi2
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2
				0.0000
				0.5446

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada firma büyüme performansı üçüncü olarak kar marjı şeklinde ele alınmıştır. Yapılan logit analizine göre kar marjı konusunda 2 değişken (beceri gelişimi ve yenilikçilik ve tarım sektörüne katkı) %1 düzeyinde ve sabit terim % 5 düzeyinde anlamlı iken kalan 6 değişken anlamsızdır. Modelin uyum iyiliği ise LR(p) 0.0000<0.05 olduğu için model bir bütün olarak anlamlıdır. Araştırma bulgularına göre IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi kar marjı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir ve odds oranına göre IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğini, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre kar marjının artma olasılığı 43,37 kat daha fazladır. IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi de kar marjı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre kar marjı artma olasılığı 56,31 kat daha fazladır.

Tablo 15. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların İstihdam Seviyesini Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z
Medeni Durum	2,180341	0,7794814	0,96	0,336
Eğitim	5,108259	1,630859	1,85	0,064*
İşletme Türü	0,0877052	-2,433774	-2,64	0,008***
Aile işletmesi	2,250777	0,8112757	1,12	0,261

Deneyim	1,340949	0,2933772	0,35	0,723	
Hibe Miktarı	2,123823	0,7532177	0,88	0,377	
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	7,763713	2,049461	2,71	0,007***	
Tarım Sektörüne Katkı	6,277859	1,837029	2,34	0,019**	
C		-1,28401	-0,88	0,382	
Log likelihood	-31,932671	LR chi2(8)	30,51	Prob > chi2	0.0002
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2	0,3233

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada firma büyüme performansı dördüncü olarak istihdam seviyesi şeklinde ele alınmıştır. Firmaların istihdam seviyesini etkileyen faktörlere ilişkin yapılan logit analizine göre 4 değişken istihdam seviyesi konusunda anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunlar %10 düzeyinde eğitim düzeyi, %5 düzeyinde tarım sektörüne katkı ve %1 düzeyinde işletme türü ile beceri gelişimi ve yenilikçiliktir. Diğer 4 değişken ise firmaların nakit akışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Modelde sabit terime bakıldığında ise anlamlı olmadığı görülmektedir. Modelin uyum iyiliği LR(p) 0.0002<0.05 olduğu için modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre eğitim seviyesinin üniversite olması istihdam seviyesi üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Eğitim seviyesinin üniversite olmasının etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında eğitim seviyesi üniversite olan proje sahiplerinin firmalarının diğerlerine göre istihdam seviyesinin artma olasılığı 5,10 kat daha fazladır. İşletme türünün şahıs işletmesi olması ise istihdam seviyesi üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır. Bu değişkene ilişkin odds oranına bakıldığında işletme türü şahıs işletmesi olan firmaların istihdam seviyesinin azalma olasılığı diğerlerine göre 0,08 kat daha fazladır. IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi istihdam seviyesi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğini, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre istihdam seviyesinin artma olasılığı 7,76 kat daha fazladır. Son olarak IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi de istihdam seviyesi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre istihdam seviyesinin artma olasılığı 37,02 kat daha fazladır.

Tablo 16. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların Yatırımlarını Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z	
Medeni Durum	1,897437	0,6308724	0,85	0,397	
Eğitim	2,999347	1,098395	1,44	0,149	
İşletme Türü	0,0683437	-2,683206	-3,01	0,003***	
Aile işletmesi	3,098656	1,130968	1,66	0,097*	
Deneyim	1,288306	0,2533278	0,32	0,748	
Hibe Miktarı	14,49594	2,673869	3,26	0,001***	
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	6,057812	1,801349	2,53	0,012**	
Tarım Sektörüne Katkı	2,872026	1,055018	1,37	0,170	
C		-2,078891	-1,50	0,133	
Log likelihood	-36,348288	LR chi2(8)	39,64	Prob > chi2	0.0000
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2	0,3528

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada firma büyüme performansı beşinci olarak yatırımlar şeklinde ele alınmıştır. Firmaların yatırımlarını etkileyen faktörlere ilişkin yapılan logit analizine göre 4 değişken anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunlar %10 düzeyinde aile işletmesi, %5 düzeyinde beceri gelişimi ve yenilikçilik ve % 1 düzeyinde işletme türü ve hibe miktarıdır. Diğer 4 değişken ise firmaların yatırımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Modelde sabit terime bakıldığında ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Modelin uyum iyiliği LR(p) 0.0000<0.05 olduğu için modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre işletme türünün şahıs işletmesi olması yatırımlar üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır. İşletme türünün etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında işletme türü şahıs işletmesi olan firmaların yatırımlarının azalma olasılığı diğerlerine göre 0,06 kat daha fazladır. Firmanın aile işletmesi olması yatırımlar üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında aile işletmesi olanların aile işletmesi olmayanlara oranla yatırımlarının artma olasılığı 3,09 kat daha fazladır. Hibe miktarının yeterli olduğunun düşünülmesi de firma

yatırımları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında hibe miktarının yeterli olduğunu düşünen firmaların diğerlerine göre yatırımlarının artma olasılığı 14,49 kat daha fazladır. Son olarak IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi de yatırımlar üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğini, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre yatırımlarının artma olasılığı 6,05 kat daha fazladır.

Tablo 17. IPARD I Desteklerinden Yararlanan Firmaların Tanınırlığını ve Sektördeki Konumunu Etkileyen Faktörler (Logit Analizi)

Değişken	Odds Ratio	Katsayı	Z	P>z	
Medeni Durum	1,142462	0,1331855	0,18	0,860	
Eğitim	0,9435837	-0,0580702	-0,09	0,929	
İşletme Türü	0,2328999	-1,457147	-1,95	0,052*	
Aile işletmesi	0,8501162	-0,1623822	-0,24	0,809	
Deneyim	1,126065	0,1187297	0,15	0,879	
Hibe Miktarı	3,805145	1,336354	1,92	0,055*	
Beceri Gelişimi ve Yenilikçilik	4,041798	1,39669	2,15	0,032**	
Tarım Sektörüne Katkı	6,539570	1,877872	2,67	0,007***	
C		-0,6986444	-0,52	0,603	
Log likelihood	-39,120288	LR chi2(8)	28,59	Prob > chi2	0,0004
Gözlem Sayısı	109			Pseudo R2	0,2676

* % 10 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, *** % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada firma büyüme performansı altıncı olarak firmanın tanınırlığını ve sektördeki konumunu şeklinde ele alınmıştır. Firmaların tanınırlığını ve sektördeki konumunu etkileyen faktörlere ilişkin yapılan logit analizine göre 4 değişken anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunlar %10 düzeyinde işletme türü ve hibe miktarı, %5 düzeyinde beceri gelişimi ve yenilikçilik ve % 1 düzeyinde tarım sektörüne katkıdır. Diğer 4 değişken ise firmaların tanınırlığı ve sektördeki konumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Modelde sabit terime bakıldığında ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Modelin uyum iyiliği LR(p) 0.0000<0.05 olduğu için modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre işletme türünün şahıs işletmesi olması firmanın tanınırlığı ve sektördeki konumunu üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır. İşletme türünün etki genişliğini değerlendirmek için odds oranına bakıldığında işletme türü şahıs işletmesi olanların firmaların tanınırlığının ve sektördeki konumunun azalma olasılığı diğerlerine göre 0,23 kat daha fazladır. Hibe miktarının yeterli olduğunun düşünülmesi ise firma tanınırlığı ve sektördeki konumu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında hibe miktarının yeterli olduğunu düşünen firmaların diğerlerine göre firma tanınırlığı ve sektördeki konumunun artma olasılığı 3,80 kat daha fazladır. IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin düşünülmesi de firma tanınırlığı ve sektördeki konum açısından pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğini düşünenlerin diğerlerine göre firma tanınırlığının artma olasılığı 4,04 kat daha fazladır. Son olarak IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi firma tanınırlığı ve sektördeki konumu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu değişkenin odds oranına bakıldığında IPARD I desteklerinin tarım sektörüne olumlu katkı sağladığını düşünenlerin diğerlerine göre firma tanınırlığının ve sektördeki konumunun artma olasılığı 6,53 kat daha fazladır.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda kırsal alanlar sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel iç dinamikleriyle bölgesel kalkınmanın önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgeler en verimli aktivitelerini geliştirmek ve yeni rekabet avantajları elde etmek için yerel özelliklerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla kırsal alanların en önemli özellikleri tarım sektörü ile varlıklarını sürdürmeleridir.

Tarım sektörü bölgesel kalkınma politikalarında kırsal halkın refah düzeyinde iyileştirme yapılmasını sağlayabilen etkili sektörlerden biridir. Önceleri diğer sektörlerin karşısında geri plana atılan ve sanayiye beslemesi gerektiği düşünülen bir alan olarak değerlendirilen tarım sektörü, artık bir yan sektör olarak değerlendirilmemektedir. Günümüzde tarım sektörünün sanayiye besleyen bir alan değil, sanayi sektörü ile birbirini destekleyen bir alan olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda tarım sektörü, sürdürülebilir beslenme, sanayi sektörüne hammadde temini, gıda güvenliği ve istihdam gibi pek

çok alan için büyük bir önem arz etmektedir. Tarım sektörü hem toplum için hem de ekonomi açısından vazgeçilmesi mümkün olmayan bir konuma sahiptir. Tarım sektörü ile geçimini sağlayan kırsal alanlar uygun bölgesel kalkınma politikaları ile desteklenerek hem refah düzeyi arttırılmakta hem de ekonomik potansiyelleri harekete geçirilmektedir.

Kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma süreci dünyadaki ekonomik, politik, teknolojik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan değişimler ve gelişimlerden etkilenmekte ve sürdürülebilir yeni politikaları ortaya çıkarma arayışını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin AB'ye üyeliği süreci ülkemizde bölgesel kalkınma politikalarına büyük bir yön vermiştir. Bu çerçevede kurulan TKDK, özellikle kırsal alanlarda bölgesel kalkınma politikalarının yeniden şekillenmesine ve etkin bir şekilde uygulanmasına büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada IPARD I programından faydalanan Isparta ilindeki firmaların bölgesel kalkınma açısından sağlamış oldukları katkı ve desteklerin yararlanıcı firmaların büyüme performanslarına etkisi incelenmiştir.

Çalışmada TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde yaratacağı etki istihdam ve bölgesel gelir artışı şeklinde ortaya çıkabileceği için bu iki ölçüt ele alınmıştır. Bölgesel gelir artışı TKDK desteklerinin firmaların cirolarında bir diğer ifadeyle satış hasılatında yaratmış olduğu pozitif etki ile ölçülmüştür. İstihdam ve ciroya ilişkin verilere bakıldığında firmaların destek almadan önceki istihdam seviyeleri ile proje tamamlanıp destekten yararlanma sona erdikten sonraki istihdam seviyeleri arasında yaklaşık 2 katlık bir artış yaşanmıştır. Bu durum TKDK desteklerinin bölgede istihdama olan katkısını açıkça gözler önüne sermektedir. İstihdam sorununa çözüm üreten TKDK destekleri bölge halkının geliri ve refah düzeyinde de iyileştirmeler yaptığı söylenebilir. Firmaların TKDK destekleri ile cirolarındaki değişime bakıldığında %20 civarında bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bu %20'lik artışın bölge üzerinde bir çarpan etkisi yaratacağı da göz önüne alındığı zaman bölgesel gelirden önemli bir artış olacaktır.

Çalışmada firma büyüme performansına ilişkin değerlendirmeler satış hacmi, nakit akışı, kar marjı, istihdam seviyesi, yatırım seviyesi ile firma tanınırlığı ve sektördeki konumu kriterlerine göre yapılmıştır. Buna göre katılımcıların yaklaşık olarak %80'i IPARD I desteklerinden yararlandıktan sonra firma büyüme performansına ilişkin tüm kriterler açısından olumlu bir performans gösterdiğini belirtmiştir. Firma büyüme performanslarına ilişkin en iyi performans %88,1 ile satış hacmi artışı açısından, en kötü performans ise %78,9 ile yatırım artışı açısından yaşanmıştır. Firma büyüme performansının destek alınan tedbir türleri ile bir ilişkisi olup olmadığını test etmek amacıyla ki-kare analizi uygulanmış ve yatırım seviyesi haricinde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Yatırım seviyesindeki ilişki ise çok zayıf bir düzeyde kalmıştır.

Destek alan firmaların büyüme performansını etkileyen faktörlerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla çalışmada logit analizi yapılmıştır. Buna göre firma büyüme performansı satış hacmi artışı açısından değerlendirildiğinde verilen hibe miktarının yeterli olduğunun, desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının ve tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi satış hacmini pozitif yönde etkilemiştir. Firma büyüme performansı nakit akışı artışı açısından değerlendirildiğinde girişimcinin eğitim seviyesinin üniversite olmasının, verilen hibe miktarının yeterli olduğunun, desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının ve tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi nakit akışını pozitif yönde etkilemiştir. Firma büyüme performansı kar marjı artışı açısından değerlendirildiğinde desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının ve tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi kar marjını pozitif yönde etkilemiştir. Firma büyüme performansı istihdam artışı açısından değerlendirildiğinde girişimcinin eğitim seviyesinin üniversite olmasının, desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin ve tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi istihdamı pozitif yönde etkilerken, işletme türünün şahıs işletmesi olmasının ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur. Firma büyüme performansı yatırım artışı açısından değerlendirildiğinde firmanın aile işletmesi olmasının, verilen hibe miktarının yeterli olduğunun, desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının düşünülmesi yatırımları pozitif yönde etkilerken, işletme türünün şahıs işletmesi olmasının ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur. Firma büyüme performansı firmanın tanınırlığı açısından değerlendirildiğinde verilen hibe miktarının yeterli olduğunun, desteklerin kırsal halkın becerilerini geliştirdiğinin, yaratıcılık/yenilikçilik gibi konularda olumlu tutum sağladığının ve tarım sektörüne olumlu katkı sağladığının düşünülmesi firmanın tanınırlığı ve sektördeki konumunu pozitif yönde etkilemiştir. İşletme türünün şahıs işletmesi olmasının ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur.

Firma büyüme performansını ölçmeye yönelik kurulmuş altı modelde de medeni durum değişkeninin anlamsız çıktığı görülmektedir. Literatürde girişimcinin evli olmasının belirsizlik primini azalttığı için girişimcilik faaliyetlerini dolayısıyla da firma büyüme performansını arttırdığı görüşü hakimdir. Özellikle eşin çalışıyor olması ve diğer eşe gelir bağlamında katkı sağlaması girişimcinin alacağı kararlardan dolayı ortaya çıkabilecek olan başarısızlığın kötü etkisini azaltacaktır. Fakat bu çalışmada katılımcıların tarım sektöründe faaliyet göstermesi ve genellikle tarım sektöründe faaliyet gösteren kişilerin Türkiye'de eşlerinin çalışmıyor olması medeni durum değişkenine ilişkin beklenen anlamlı etkinin ortaya çıkmamasına neden olduğu tahmin edilmektedir. Yine altı modelde de anlamsız çıkan bir diğer değişken deneyimdir. Deneyimi aracılığıyla insanlar; girişimsel strateji, kaynakların elde edilmesi ve organizasyon sürecinin formülasyonunu sağlayan bilgi ve becerileri geliştirmektedir. Bu yüzden de girişimci açısından belirsizliği azaltacağı için firma büyüme performansında

anamlı bir etkiye sahip olması beklenmesine rağmen anlamsız çıkmıştır. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişim ile birlikte girişimciler deneyim sahibi olmadıkları sektörlerde bile uyanık olma ve keşfetme özelliklerinden dolayı yaratıcı bilgiye rahatlıkla ulaşabilmektedirler. Bu da günümüzde bir sektörde başarılı olmak için deneyim sahibi olma özelliğinin önemini azaltmıştır. Bu yüzden de araştırmada deneyim değişkeni anlamsız çıkmış olabilir. Araştırmada bir model hariç kalan beş modelde aile işletmesi değişkeni de anlamsız çıkmıştır. Aile işletmeleri genellikle kararların profesyonel bir şekilde alınmadığı, kurumsal olmayan yapılara sahip işletmelerdir. Dolayısıyla büyüme performanslarının düşük olması beklenmesine rağmen bu değişken çoğunlukla anlamsız çıkmıştır. Tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların çoğunun aile işletmesi olması bu faktörün firma büyüme performansı üzerinde beklenen etkinin ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Araştırmada yine eğitim değişkeni en fazla anlamsız çıkan değişkenlerden biridir. Eğitim, bilgiye erişimi kolaylaştırarak girişimcinin önüne çıkan fırsatları kullanma becerisini arttıran ve inovatif davranışlar sergilemesine neden olan bir unsur olduğu için firma büyüme performansına pozitif yönde etkilemesi beklenmesine rağmen dört modelde anlamsız çıkan bir değişkendir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olması ve Türkiye’de tarım sektöründeki birçok faaliyette hala geleneksel yöntemlerin tercih ediliyor olması eğitimin önemini azaltarak anlamsız çıkmasına neden olmuş olabilir.

Araştırma bulguları Akın (2015), Aslan vd. (2016), Gülçubuk vd. (2016), Yıldırım (2016), Gülçubuk vd. (2017), Çimen (2017), Akkoyun (2018) ve Koçdemir (2018) gibi literatürde öne çıkan benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırma sonucunda TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma üzerinde etkili bir araç olarak kullanıldığı, bölge halkının istihdam sorununa çözüm üretmek bölge halkının gelir düzeyinde iyileşme sağladığı, bölgenin ekonomik potansiyelini harekete geçirerek ülke ekonomisine olan katkısının artmasını sağladığı, destek alınan tedbir türü fark etmeksizin destek alan firmaların büyüme performanslarına olumlu katkı sağladığı, yerel dinamikleri harekete geçirerek bölgenin ekonomik kapasitesinin daha etkin kullanılmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu da hala uygulamada olan IPARD II programının ve daha sonra uygulamaya konma olasılığı olan programların kırsal alanlarda başta tarım sektörü olmak üzere birçok alanı kapsayacak şekilde genişletilmesinin bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlayacağı sonucunu ortaya koymaktadır. Yine araştırmaya sonucunda destek alan firmaların büyüme performanslarında başta hibe miktarı, beceri gelişimi ve yenilikçilik ile tarım sektörüne katkı değişkenleri olmak üzere eğitim, işletme türü ve aile işletmesi değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla verilen hibe miktarı ve desteklerin firmalar açısından tatmin edici seviyede olmasının, firmaların büyüme performanslarını pozitif etkilemesi yanında kırsal alanlardaki bu firmaların yenilikçilik kapasitelerini arttırmak suretiyle tarımsal kalkınmaya oldukça önemli bir katkı sağladığı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda tarımda inovasyon uygulamalarının artması ve daha yüksek katma değer yaratılması adına verilen desteklerin miktarının firmaların yenilikçi kapasitelerini ortaya çıkaracak seviyede olması oldukça önemlidir. Yine elde edilen bulgulara göre eğitim seviyesi yüksek olan girişimcilerin destek aldıktan sonra firmalarının istihdamlarında ve nakit akışlarında artış olması, kırsal bölgelerde özellikle de tarım sektörüne hitap edecek şekilde eğitim seviyesini yükseltici politikalara önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Son olarak, şahıs işletmesi olup destek alan firmalar daha düşük bir büyüme performansı gösterirken, sermaye işletmesi olup destek alan firmalar daha yüksek bir büyüme performansına sahiptir. Bu da güçlü sermaye yapısına sahip olmanın oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ayrı ayrı işletmeler kurmak yerine kırsal alanlarda daha güçlü sermaye yapılarına sahip çok ortaklı tarımsal işletmeler kurulmasının özendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak araştırma verileri ışığında tarım sektörü Isparta ili için bölgesel kalkınma enstrümanı olarak değerlendirilebilecek bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Isparta ilinde bölgesel kalkınma için hayata geçirilecek olan faaliyetler bölgenin var olan tarım potansiyelini harekete geçirerek hem bölge ekonomisinin canlanmasını sağlayacak hem de bölgenin ülke ekonomisine sağladığı katma değerde bir artış meydana getirecektir. Yapılan destekleme faaliyetleri sonucu meydana gelen gelir artışı çarpan mekanizmasının işleyişi ile hem Isparta hem de civar bölgelerde bir ekonomik canlılık meydana getirecektir. Günümüzde sermaye yetersizliği kırsal bölgelerin temel problemi olduğu için teknoloji kullanımı ve verimlilik gibi konularda arzu edilen çalışmaların hayata geçirilmesinde bir takım sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların aşılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması adına sermaye yetersizliği yüzünden gerçekleşmesi mümkün olmayan yatırımların kırsal bölgelerde IPARD vb. programlar aracılığı ile desteklenerek hayata geçirilmesi hem bölge hem ülke ekonomisi açısından büyük bir önem arz etmektedir. İstihdam, sanayi alanındaki hammadde temini, gıda güvenliği ve sürdürülebilir gıda erişimi gibi pek çok konuda stratejik bir öneme sahip olan tarım sektörünün desteklenerek, bu alanlarda dışa bağımlılığın en aza indirilmesi hatta bağımlılığın sıfıra indirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda konuyla ilgili gelecekteki çalışmalara yönelik bir takım öneriler yapılabilir. TKDK IPARD I desteklerinin bölgesel kalkınma ve firma büyüme performansı üzerindeki etkisi ankete dayalı olarak nicel bir araştırma yöntemi kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Özellikle IPARD desteklerinin bölgesel kalkınmada yaratacağı etki sadece istihdam yaratma ve bölgesel gelir artışı değildir. Nicel araştırma yöntemleri ile ölçülemeyen birçok etkisinin olması da mümkündür. Dolayısıyla gelecekteki çalışmalarda nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmalıdır. Yine bu çalışma kesitsel bir nitelik arz etmektedir. Kesitsel çalışmalarda, belli bir örneklemden yalnızca bir defa veri toplanmakta ve analiz edilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, anlamlı ve literatürle uyumlu sonuçlara ulaşılmasını sağlamakta

beraber daha derinlemesine değerlendirmeler yapabilmek için belli bir örneklemden en az iki defa verinin toplandığı boylamsal çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Son olarak IPARD desteklerinin etkilerine ilişkin makro boyutta yapılmış çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Özellikle gelecekteki çalışmaların bu boşluğu dolduracak şekilde planlanması literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acar, M. (2008). Tarım ve kalkınma. S. Taban ve M. Kar (Ed.), *Kalkınma ekonomisi seçme konular* (159-184) içinde, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Akın, O. (2015). *Kırsal kalkınma politikalarının AB politikaları çerçevesinde incelenmesi: Denizli ili örneği*. Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Akın, O. (2016). Denizli İli'nin kırsal kalkınma potansiyelinin AB'nin katılım öncesi mali yardım aracının, kırsal kalkınma bileşenine (IPARD) göre değerlendirilmesi. *Pamukkale üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, (25/1), 340-356.
- Akkoyun, H. (2018). *AB tarım hibelerinin (IPARD) Rostow kalkınma modeline göre etkileri (Denizli ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aldrich, J. H., & Nelson, F. D. (1984). *Linear probability logit and probit models*. Sage Publications.
- Aslan, S., Demirhan, Y. ve Ertaş, M. (2016). Avrupa Birliği katılım öncesi mali yardım aracı kırsal kalkınma bileşeni (IPARD I) ve Mardin iline etkileri. *Akademik yaklaşımlar dergisi*, 7(1), 232-254.
- Bahtiyar, K. (2014). Kırsal kalkınma uygulamaları üzerine bir değerlendirme: TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) örneği. *Sosyal ekonomik araştırmalar dergisi*, (28), 306-324.
- Bahtiyar, K. (2015). *Kırsal tarım politikamızın AB'ye entegrasyonunda TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) Ankara İl Koordinatörlüğü örneği ve süreç analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BAKA. (2020). *2018-2023 Yılı Isparta İli Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi*. [Çevrim-içi: <https://www.baka.gov.tr/dokumanflipbook/isparta-ili-yatirim-destek-ve-tanitim-stratejisi/205>], Erişim tarihi: 09.04.2020.
- Bilici, İ. (2016). *Türkiye'de IPARD kapsamında desteklenen süt sığırcı işletmelerinin ekonomik analizi, hibelerden yararlanma durumu ve kazanımları*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Buyruk, H. (2016). Ekonomik kalkınma hedefinden bin yıl kalkınma hedeflerine: Eğitim-kalkınma ilişkisine dair bir çözümleme. *Mülkiye dergisi*, 40(1), 11-142.
- Cihangir, H., Bilgiç, B. ve Aba, T. (2015). IPARD makine ve ekipman desteklerinin Mardin tarımına etkisi. *Tarım makinaları bilimi dergisi*, 11(1), 25-31.
- Çelikkaya, S. (2015). *Kamu harcamalarının bölgesel kalkınmaya olan etkileri: Türkiye örneği*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çimen, A. O. (2017). *IPARD programının kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkıları ve beklentiler üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çütçü, İ. ve Telli, R. (2019). Avrupa Birliği tarımsal ve kırsal kalkınma destek programı (IPARD) ile tarım ihracatı ilişkisi: Türkiye örneği. *İktisadi idari ve siyasal araştırmalar dergisi*, 4(8), 101-117.
- Dağlıoğlu, E. (2008). *IPARD programı kapsamında Türkiye'ye verilecek desteklere ilişkin ödeme süreci ve bu sürecin Türkiye açısından değerlendirilmesi*. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Demirbük, M. (2013). *Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programının değerlendirilmesi Sivas ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Ercan, Ş., Öztep, R., Güler, D. ve Saner, G. (2019). Tarım 4.0 ve Türkiye'de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi. *Tarım ekonomisi dergisi*, 25(2), 259-265.
- Gujarati, D. N. (2001). *Temel ekonometri*, Ü. Şenese ve G. Günlük Şenese (Çev.), İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Gülçubuk, B., Köksal, Ö., Ataseven, Y., Gül, U. ve Kan, M. (2016). Kırsal kalkınma desteklerinin ulusal düzeyde etkileri: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) projelerinin incelenmesi. *Tarım ekonomisi araştırmaları dergisi*, 2(1), 32-41.
- Gülçubuk, B., Köksal, Ö., Ataseven, Y., Gül, U. ve Kan, M. (2017). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından desteklenen projelerin istihdam yaratma açısından değerlendirilmesi. *Gaziosmanpaşa üniversitesi ziraat fakültesi dergisi*, 34(1), 189-200.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., ve Kepoğlu, A. (2010). Kırsal kalkınma yaklaşımları ve politika değişimleri. *Türkiye ziraat mühendisliği vii. teknik kongresi*, [Çevrim-içi: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e443d6819ae22b2_ek.pdf], Erişim tarihi: 13.03.2018.
- Hall, B.H. (1986). The relationship between firm size and firm growth in the U.S. manufacturing center. *NBER working paper series*, Working paper no.1965.
- İldırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*, Ankara: Nobel Yayın.
- IPARD, (2017), [Çevrim-içi: <https://ipard.tarim.gov.tr/Ayarlar/mevzuat/IPARDProgram.doc>], Erişim tarihi: 5.11.2017.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2011). Bölgesel Kalkınma'da ar-ge ve inovasyonun önemi: Karşılaştırmalı bir analiz. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi*, 6(2), 9-54.
- Kafa, N. (2014). *Kırsal kalkınma aracı olarak yoksul yanlısı turizm yaklaşımı Edremit Körfezi örneği*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Balıkesir.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kara, M. (2008). *Bölgesel rekabet edebilirlik kavramı ve bölgesel kalkınma politikalarına yansımaları*. DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Karakayacı, Ö. (2010). Ekonomik büyüme ve girişimcilik aktivitelerinde kümeleşmenin rolü: Bursa ve Konya sanayi kümeleri örneğinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Megaron*, 5(3), 149-159.
- Karakayacı, Ö. (2018). Bölge planlamada kırsal alanların önemini yeniden keşfetmek: Yeni bölgencilik perspektifinde kuramsal tartışmalar. *Planlama*, Ek 1, 42-51.
- Keleş, O. C. (2018). *Trabzon ilinde IPARD programı kapsamındaki arıcılık hibelerinin etkinliğinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıçkaplan, S. ve Hayırsever Baştürk, F. (2007). Gibrat yasası ve firmalarda büyüme. 8. *Türkiye ekonometri ve istatistik kongresi*, 24-25 Mayıs 2007, Malatya.
- Kleinbaum, D. G., Kupper, L. L., Muller, K. E., & Nizam, A. (1988). *Applied regression analysis and other multivariable methods*. Belmont, CA: Duxbury Press.
- Koçdemir, S. (2018). *Girişimciliğin bölgesel kalkınmaya etkisi: TKDK il örnekleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Marsden, T., & Van Der Ploeg, J. D. (2008). Preface: Exploring the rural web. J. D. van der Ploeg, & T. Marsden (Ed.), *Unfolding webs-the Dynamics of regional rural development* (vii-ix) içinde, Koninklijke Van Gorcum.
- Nichter, S. ve Goldmark, L. (2009). Small firm growth in developing countries. *World development*, 37(9), 1453-1463.
- OECD. (2003). *Entrepreneurship and local economic development*. Paris: OECD.
- OECD. (2006). *The new rural paradigm policies and governance*. OECD Rural Policy Reviews, Paris: OECD.
- Olhan, E. (2012). Türkiye'de reformlar kapsamında yoksullaşan tarım sektörü. *10. tarım ekonomisi kongresi*, Konya, 145-152.
- Öğüt, S. (1993). Evolution of agricultural development strategies. *Çukurova üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi*, 4(1), Adana, 19-30.
- Özdemir, Y. ve Gül, M. (2019). Measuring development levels of NUTS-2 regions in Turkey based on capabilities approach and multi-criteria decision-making. *Computers & Industrial engineering*, 128, 150-169.
- Özen, A. (2014). *AB uyum sürecinde Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarındaki değişim ve kırsal kalkınma yatırımları kapsamında hibe projelerinin değerlendirilmesi; Aydın ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

- Özkul, G. (2013). *Girişimsel fırsat tipleri ve belirleyici unsurları: Firma büyüme performansı ve bölgesel kalkınma perspektifinde TR61 bölgesi imalat sanayi sektörü üzerine ampirik bir araştırma*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Salant, P., & Dillman, D. A (1994). *How to conduct your own survey*. New York: John Wiley and Sons.
- T.C. Tarım Ve Köyşleri Bakanlığı. (2011). *Katılım öncesi yardım aracı kırsal kalkınma (IPARD) programı (2007-2013)*. Ankara: TC Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Yayını.
- Tan, S. Ekinci, Ö., Kurt, H. ve Karakoç, N. (2018). Çanakkale'de IPARD projesi kapsamında makine ekipman desteği Alan üreticilerin memnuniyet düzeyini etkileyen faktörlerin analizi. *ÇOMÜ ziraat fakültesi dergisi*, 6(1), 1-8.
- Tan, S. ve Tan, S. S. (2019). Avrupa Birliği ile mali işbirliği ve kırsal girişimcilik projeleri: Çanakkale ili IPARD örneği. *Girişimcilik ve kalkınma dergisi*. 14(1), 59-65.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen dünyada bölgesel kalkınma dinamikleri, kamu politikaları ve bölgesel kalkınma ajansları. *Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, (29), 37-48.
- TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü. (2020). *Kurum Başkanımız Dr. Muhammed Adak İl Koordinatörlüğümüzü Ziyaret Etti*. [Çevrim-içi: <https://isparta.tkd.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=22315>], Erişim tarihi: 09.04.2020.
- TKDK. (2015). *Kırsal kalkınma çalıştay TKDK – D8 ülkeleri*, 14-15 Mayıs 2015, Ankara.
- TKDK. (2017). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu stratejik planı 2017-2021*. Ankara.
- TKDK. (2018). [Çevrim-içi: <http://www.tkd.gov.tr/Projelismeleri/ImzalananaSozlesmeler>], Erişim tarihi: 11.12.2018.
- TKDK. (2019). *Desteklenen Sektörler*. [Çevrim-içi: <https://www.tkd.gov.tr>], Erişim tarihi: 20.08.2019.
- Tolunay, A. (2002). Kırsal kalkınma çalışmalarında ölçütler ve göstergeler. *Türkiye dağları 1. ulusal sempozyumu, Ilgaz dağı*, 25-27 Haziran 2002, 167-172, Kastamonu.
- Tuna, Y. (1989). Tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalesi ve Türkiye'de müdahale fiyat politikasının tarihçesi. *İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi mecmuası*, 47(1-4), 346-349.
- TÜİK. (2020). *Bölgesel İstatistikler*. [Çevrim-içi: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>], Erişim tarihi: 09.04.2020.
- UİB. (2017). *Tarımın ve organik tarımın Türkiye ihracatındaki yeri, önemi, gücü, geleceği ve tarım sektörünün ihracatta karşılaştığı problemler sektörü geliştirmenin yolları*. Ar-Ge Şubesi, Ocak.
- Uzgören, N. (2012). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan temel istatistiksel yöntemler ve SPSS uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Van Der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., Roest, K., Sevilla-Guzmán, E., & Ventura, F. (2000). Rural development: From practices and policies towards theory. *Sociologia ruralis*, 40(4), 391-408.
- Van Der Ploeg, J. D., Van Broekhuizen, R. E., Brunori, G., Sonnino, R., Knickel, K., Tisenkopfs, T., & Oostindië, H. A. (2008). Towards a framework for understanding regional rural development. J. D. van der Ploeg, & T. Marsden (Ed.), *Unfolding webs-the Dynamics of regional rural development* (1-28) içinde, Koninklijke Van Gorcum.
- Ward, N., & Brown, D. L. (2009). Placing the rural in regional development. *Regional studies*, 43(10), 1237-1244.
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi. *Planlama*, 27(1), 16-25.
- Yıldırım, A. (2016). *IPARD programı kapsamındaki hibelerin etkinliğinin belirlenmesi üzerine bir çalışma: Erzurum, Kars ve Ağrı illeri örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, İ. G. ve Söztutar, M. (2018). Kırsal alanda girişimcilik, üretim ve kalkınma boyutlarıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) – Manisa İl Koordinatörlüğü örneği. *Sayıştay dergisi*, (111), 43-77.
- Zengin, B. ve Savgın, E. C. (2016). Katılım öncesi AB kırsal kalkınma fonları IPARD kırsal turizm desteklerinin incelemesi. *Akademik bakış uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisi*, (57), 84-100.

Extended Abstract

Aim and Scope

Rural areas have become a significant factor of regional development by actuating local resources together with the new rural paradigm. The survival of rural areas, especially with agriculture has led to the implementation of regional development policies in these regions through the agricultural sector. Therefore, countries have begun to give weight to the labor intensive production method and work on the transition to capital intensive production, in addition to developing methods based on productivity in the agricultural sector. In this respect, programs are started to be applied that include projects which can not be implemented due to insufficient fund by covering the implementation of ARDSI and IPARD supports to use agricultural sector as an effective tool of regional development. With its IPARD I and IPARD II programs, ARDSI makes a major contribution to rural development by acting as an effective use of EU funds. In this study, the contribution of the firms benefiting from IPARD I program covering the period of 2007-2013 in Isparta which is one of the agriculture-based provinces to the economy of the region with the contribution of the support to the growth performance of the beneficiary firms was examined.

Methods

In line with the aforementioned objective survey method is utilized in the study. In this context survey is delivered to 122 firms of 166 benefiting from IPARD I program in Isparta. Out of this 122 firms, 109 have accepted to participate in the survey. Therefore the sample size in the study is 109. For the analysis of the data obtained through survey method SPSS and STATA software are utilized and descriptive statistics, chi-square test and logit analysis are made.

Findings

According to the survey findings obtained from 109 firms, the average number of employment of the firms increased twice, the annual turnover increased by 20%. In this study, the growth performance of firm are discussed as the increase of firms' sales volume, cash flow, profit margin, employment level, investments and the recognition and position in the sector. Accordingly, it has been concluded that increased the growth performance of approximately 80% of the firms receiving support. The best performance in terms of firm growth performance was seen in sales volume increase with 88.1% and the worst performance in investment growth with 78.9%. It was concluded that there is no significant relationship between the type of measures taken and the firm growth performance criteria other than investments. On the other hand, it was found that the variables of education, type of business, family business, grant amount, skill development and innovation, and contribution to agriculture sector had a significant effect on the growth performances of the supported firms.

Conclusion

According to the research findings, it was concluded that ARDSI IPARD I supports are used as an effective tool for regional development, provided solutions to the employment problem of the people of the region, improved the income level of the people of the region, increased contribution of the region to the national economy by activating the economic potential of the region, contributed positively to firm growth performances, enable the economic capacity of the region to be used more effectively by activating local dynamics.